

**Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут права ім. І. Малиновського
Кафедра теорії та історії держави і права**

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему:

Міжнародний договір як джерело права в Україні

Виконав студент 6 курсу, групи МП-61
спеціальності 081 Право
Роговий Борис Ігорович

Науковий керівник:
кандидат юридичних наук,
старший викладач
Панчук Ірина Олегівна

Рецензент:
кандидат юридичних наук, доцент
Гонгало Сергій Йосипович

Роботу допущено до захисту
на засіданні кафедри теорії та історії держави і права
(протокол №__ від «__» _____ 2020 р.)
Завідувач кафедри _____ Петро КРАЛЮК

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВА ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕВОЛЮЦІЇ ТА СУЧАСНОГО СТАНУ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ЯК ДЖЕРЕЛ ПРАВА	
	8
1.1. Поняття та сутність джерел права України	8
1.2. Генеза та розвиток міжнародного договору як джерела права	13
1.3. Сучасне поняття міжнародного договору як джерела права, місце в системі джерел права та види міжнародних договорів	17
<i>Висновки до Розділу 1</i>	23
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА ТА ДИНАМІКА МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ЯК ДЖЕРЕЛ ПРАВА	
	25
2.1. Структура міжнародних договорів як джерел права	25
2.2. Порядок укладення і дія міжнародних договорів	28
2.3. Процедура припинення, призупинення, зупинення дії міжнародних договорів	34
<i>Висновки до Розділу 2</i>	39
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ЯК ДЖЕРЕЛ ПРАВА В УКРАЇНІ	
	41
3.1. Порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів	41
3.2. Практика імплементації міжнародних договорів як джерел галузей права України	58
<i>Висновки до Розділу 3</i>	68
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Впродовж останніх років у нашій країні здійснюються реформи фактично в усіх сферах – у соціальній, у політичній, у економічній, у правовій, у зовнішньоекономічній, міжнародній публічній та інших з метою побудови демократичної соціальної держави. Цей процес безпосередньо стосується зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності України, укладення нею міжнародних договорів, визнання їх джерелами національного права.

Із кожним роком кількість міжнародних договорів України зростає. Особливо це є помітним в умовах розширення сфери впливу міжнародних договорів на регулювання таких сфер як права людини, як забезпечення міжнародної безпеки, на право зовнішніх зносин, на міжнародно-правовий режим територіального простору, міжнародних господарських відносин та інших. Тому розвиток теорії міжнародного права як в Україні, так і за кордоном, вимагає переосмислення низки фундаментальних категорій щодо міжнародного договору як джерела права в Україні, виходу на новий рівень досліджень, покликаний поєднати досягнення правової науки і практики.

У цих умовах перед наукою міжнародного права із особливою гостротою постає проблема функціонування міжнародних договорів як джерела права. Тому головний напрям нашого дослідження полягає у тому, щоби, спираючись на наявну теоретичну і юридичну базу, дослідити правові засади регулювання міжнародного договору як джерела права в Україні, визначити чинні норми, проаналізувати ефективність міжнародних інституційних механізмів, створених для розроблення, кодифікації та реалізації міжнародного договору як джерела права, виявити специфіку практики щодо імплементації міжнародних договорів як джерел галузей права.

Стан розроблення проблем міжнародного договору як джерела права в Україні. Теоретичні результати й практичні рекомендації, які наведені у дослідженні, ґрунтуються на досягненнях вчених дореволюційної, радянської

доби, сучасних вітчизняних вчених, зарубіжних фахівців з питань міжнародного права.

Варто зазначити, що проблемам міжнародно-правового регулювання дії міжнародних договорів як джерел права присвячено дослідження фахівців Комісії ООН із прогресивного розвитку та кодифікування міжнародного права, західних науковців у контексті трансформації інституту дії міжнародних договорів в цілому, вивчення відповідних проблемних та дискусійних питань, аналізу нових принципів та норм міжнародних договорів як джерел права. Особливий внесок у розробку питань міжнародних договорів як джерел права належить таким відомим фахівцям як Д. Анцілотті, А. Ауст, І. Блюнчлі, Д. Брайєрлі, Д. Вервей, С. Вільсон, П. Гугеннхейм, П. Капоторті, Л. Кафліш, Г. Кельзен, Х. Лаутерпахт, А. Макнейр, Ф. Мартенс, Д. Мерфі, Л. Оппенгейм, Дж. Тобін, А. Фердросс, Дж. Фіцморіс, Ч. Хайд, С. Херст та іншим.

Окремі аспекти наукової проблеми міжнародних договорів як джерел права було висвітлено в літературі радянського періоду у працях І. П. Бліщенко, В. Г. Буткевича, М. Е. Волосова, Р. А. Каламкаряна, І. І. Лукашука, А. М. Талалаєва, Г. І. Тункіна, М. А. Ушакова, С. В. Черніченка, В. М. Шуршалова та інших.

Вітчизняні доробки із окремих аспектів міжнародних договорів як джерел права в Україні представлено у 1990–2000-х роках у дослідженнях М. М. Антонович, М. О. Баймуратова, М. В. Буроменського, В. Н. Денисова, А. І. Дмитрієва, В. І. Євінтова, Л. Г. Заблоцької, О. Л. Копиленка, Н. Р. Малишевої, М. М. Микієвича, В. І. Муравйова, О. Ю. Перевезенцева, Д. С. Терлецького, Ю. С. Шемшученка та інших.

Більш сучасні дослідження міжнародних договорів як джерел права в Україні проводяться такими авторами як Н. В. Атаманова, А. В. Башун, В. А. Ватрас, В. А. Ващенко, Ю. А. Вишневський, Н. А. Галабурда, М. П. Гусяк, К. А. Жебровська, Н. Я. Заболотна, Н. В. Загородня, С. М. Задорожна, Є. О. Зверев, С. Б. Карвацька, В. Б. Ковальчук, А. В. Матат, О. Я. Мельник, О. М. Москаленко, О. В. Назимко, І. О. Панчук, В. В. Решота, Т. В. Філіпенко,

В. В. Хомулянський, В. Ю. Цюкало, В. В. Чайковська, А. В. Яновицька та іншими.

Проте водночас аналіз минулої і сучасної наукової думки засвідчує недостатність комплексних досліджень міжнародного договору як джерела права в Україні як міжнародно-правового інституту, які охопили б і сучасні теоретичні концепції щодо міжнародних договорів, так і практику нормотворчості на підставі міжнародно-правових відносин. Тому актуальним наразі вбачається системний аналіз проблематики міжнародного договору як джерела права в Україні, з'ясування тенденцій формування нових норм та принципів дії міжнародних договорів, виявлення проблемних питань та їх вирішення для розвитку розглядуваного інституту. Комплексне дослідження міжнародних засад й інституційних механізмів дії міжнародних договорів як джерел права в Україні є важливим і для вітчизняної правової науки, і для міжнародно-правової практики України.

Метою роботи було поставлено висвітлити проблеми міжнародних договорів як джерел права в Україні, спираючись на останні розробки вчених в цій галузі, а також на міжнародну та національну нормативну базу.

Відповідно до мети поставлені та виконані наступні **завдання дослідження**: висвітлити поняття та сутність джерел права України; окреслити генезу та розвиток міжнародного договору як джерела права; визначити сучасне поняття міжнародного договору як джерела права, їх місце в системі джерел права, та проаналізувати види міжнародних договорів; проаналізувати структуру міжнародних договорів як джерел права; дослідити порядок укладення і дії міжнародних договорів; виявити основні закономірності та чинники припинення, призупинення, зупинення дії міжнародних договорів; охарактеризувати порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів; розглянути практику імплементації міжнародних договорів як джерел галузей права України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які пов'язані з укладанням й застосуванням міжнародних договорів як джерел права в Україні.

Предметом дослідження є міжнародний договір як джерело права в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу складають основні філософські методи – діалектичний метод та метод системного аналізу міжнародних суспільних відносин, які виникають у зв'язку з інтеграційними процесами України. Так, діалектичний метод як універсальний метод наукового пізнання міжнародно-правових явищ допоміг здійснити дослідження об'єктивної дійсності, зокрема, поставлених завдань у їх взаємозв'язку, єдності й суперечностях, розвитку, виявити закономірності дії міжнародних договорів, сформувані науково обґрунтовані об'єктивні висновки. У процесі проведення дослідження також використовувались загальнонаукові й спеціальні методи пізнання: формально-юридичний метод – для проведення аналізу юридичного змісту міжнародних договорів як правових явищ, формування сукупності критеріїв, яка дозволяє виділити серед міжнародних договорів джерела права; порівняльно-правовий метод – для здійснення аналізу міжнародних договорів як джерел права в Україні з урахуванням загальнотеоретичних підходів до розуміння цього явища; системно-структурний метод – у процесі виявлення особливостей, притаманних міжнародним договорам як джерелам права в Україні; історико-правовий – для виявлення історичних закономірностей та розвитку системи джерел права та визначення у цьому процесі місця міжнародних договорів. Використовувались також логічний, соціологічний, статистичний та інші методи наукового дослідження.

Джерела дослідження склали Конституція України, міжнародно-правові акти, зокрема, Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями, Віденська конвенція про право міжнародних договорів, Віденська конвенція про правонаступництво держав стосовно договорів, інші міжнародно-правові акти, Закон України «Про міжнародні договори України», інші закони України, підзаконні та інші акти України, судова практика.

Практичне значення одержаних результатів. Основні напрямки розвитку міжнародних договорів як джерел права в Україні можуть бути використані надалі: у нормотворчому процесі – при подальшому удосконаленні національного законодавства України, внесенні змін й доповнень до Закону України «Про міжнародні договори України», інших нормативно-правових актів України; науковій та науково-педагогічній роботі – при проведенні наукових досліджень із питань міжнародного права, під час лекцій та проведенні практичних занять.

Структура роботи. Дослідження складається із вступу, основної частини (три розділи, дев'ять підрозділів), висновків, списку використаних джерел.

У розділі 1 «Історико-правова та загальнотеоретична характеристика еволюції та сучасного стану міжнародних договорів як джерел права» висвітлено поняття та сутність джерел права України, визначено генезу та розвиток міжнародного договору як джерела права, досліджено сучасне поняття міжнародного договору як джерела права, проаналізовано місце в системі джерел права та види міжнародних договорів. У розділі 2 «Структура та динаміка міжнародних договорів як джерел права» проаналізовані структура міжнародних договорів як джерел права, процеси порядок укладення і дія міжнародних договорів та процедури припинення, призупинення, зупинення дії міжнародних договорів. У розділі 3 «Механізми імплементації міжнародних договорів як джерел права в Україні» окреслено порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України як джерел права нашої держави, виявлено основні закономірності впровадження практики імплементації міжнародних договорів як джерел галузей права України.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-ПРАВОВА ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕВОЛЮЦІЇ ТА СУЧАСНОГО СТАНУ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ЯК ДЖЕРЕЛ ПРАВА

1.1. Поняття та сутність джерел права України

На початку для повного розуміння міжнародного договору як джерела права в Україні варто розглянути саме поняття «джерело права». Українське слово «джерело» означає місце, ґрунт або умови, з яких щось випливає, походить¹.

Можна назвати також це і «витоками» права. О. А. Підпригора зазначає, що «в одному випадку це означає матеріальні умови, з яких народжується право, ґрунт, на якому воно проростає; в другому – різноманітні умови, що впливають на зміст права; в третьому – форми, в яких воно реалізується, виникає і живе; нарешті, це ще й пам'ятки правової культури, з яких ми дістаємо знання про існування в різні часи того чи іншого права, про його зміст тощо»².

Термін «джерело права» юриспруденції відомий дуже давно. Так, римські юристи по-своєму пояснювали походження права, його характер, зміст тощо. Їхні міркування були обумовлені рабовласницьким способом виробництва. Відомий римський історик Тит Лівій (59 рік до н.е. – 17 рік н.е.) назвав Закони XII таблиць «*tons omnis publici privatique juris*» – «витоком», «джерелом» всього публічного і приватного права³.

Однією із причин недостатньої теоретичної розробки даної проблеми є багатозначність і нечіткість самого поняття «джерела права». Так, Н. М. Пархоменко вважає, що джерела права – це «складні юридичні категорії,

¹ Новий тлумачний словник української мови : У 3-х тт. / [укладачі В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – К. : Аконті, 2017. – Т. 1. – С. 244.

² Підпригора О. А. Римське приватне право : [підруч.] / О. А. Підпригора. – [3-є вид., перероб. та доп.]. – К. : Ін Юре, 2001. – С. 41.

³ Тит Лівій. Історія Рима от основания города : В 5-и кн. / [перевод Г. Ч. Гусейнова ; комментарий Н. Е. Боданской]. – М. : Наука, 1989. – Кн. III. – С. 56.

що перебувають між собою в дієвих зв'язках, утворюючи систему, яка має певні ознаки та властивості, що відрізняє її від інших систем у межах соціальної системи»⁴. В. О. Качур пропонує визначати джерела права як «виражені назовні у певних формах ідейні та матеріальні витoki права, які відображають його цінність у конкретних історичних умовах»⁵. Під джерелами, зокрема, цивільного права, Н. І. Хімчук розглядає зовнішні форми виразу і закріплення правових норм, які приймаються або санкціонуються нормотворчими органами (суб'єктами) з метою правового регулювання цивільних відносин як особистих немайнових та майнових відносин, заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників⁶. В. В. Ільковим було сформульовано визначення поняття джерела права в адміністративному судочинстві, під яким розуміються нормативно-правові акти та акти судових органів, які містять норми та інші нормативні правові приписи, що врегульовують порядок організації та здійснення правосуддя в адміністративних справах при розгляді адміністративними судами публічно-правових спорів⁷.

Отже, можна окремо виділяти джерело права у матеріальному розумінні, у ідеалістичному розумінні, у спеціально-юридичному розумінні. Джерело права в матеріальному розумінні – це чинники, які обумовлюють виникнення, розвиток, зміст права (передусім система соціально-економічних відносин). Джерело права в ідеалістичному розумінні – це сукупність юридичних ідей, поглядів, теорій, під впливом яких утворюється і функціонує право. Джерело права в спеціально-юридичному розумінні – це і є власне форма права, тобто зовнішня форма вираження і існування норм права.

При вживанні поняття «джерело права» звичайно під ним стали розуміти юридичне джерело права (джерело права у формальному змісті). Тому

⁴ Пархоменко Н. М. Система джерел права : ознаки, властивості та зміст / Н. М. Пархоменко // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 3. – С. 12.

⁵ Качур В. О. До розуміння та визначення поняття «джерела права» / В. О. Качур // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2013. – Вип. 6-1. – Т. 1. – С. 37.

⁶ Хімчук Н. І. Джерела цивільного права України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Н. І. Хімчук ; Акад. праці і соц. відносин Федер. профспілок України. – К., 2011. – С. 173.

⁷ Ільков В. В. Джерела права в адміністративному судочинстві України : дис. ... д-ра юрид. наук (д-ра права) : спец. 12.00.07 / В. В. Ільков ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпро, 2017. – С. 407-408.

розповсюджений прийом, коли у вираженні «джерела права» між цими словами в дужках додається уточнення – «форми» (або навпаки)⁸. Наприклад, О. Ф. Скакун так і зазначає: «Форми права – вихідні від держави або визнані нею зовнішні, офіційно-документальні способи вираження (організації, існування) змісту права, його норм і принципів, надання їм юридичного значення»⁹.

Щодо системи джерел права та їх класифікації, то взагалі у науковій і навчальній літературі традиційно зустрічається поділ джерел на наступні види: санкціоновані звичаї, нормативні правові акти, нормативно-правові договори, судові та адміністративні прецеденти. У юридичній літературі з міжнародного права виділяють ще як джерела права правову доктрину¹⁰, принципи права¹¹ та інші.

Для сучасного права України характерним є сприйняття системи джерел права, яке можна охарактеризувати як постпозитивіське. Якщо в російській літературі та доктрині в основному переважає нормативістський, по суті догматичний підхід до визначення джерела права, то для української науки варто відзначити його як невизначений. З одного боку, має місце домінування в масовій свідомості та юридичній практиці, у тому числі судовій, позитивістського підходу до розуміння права та його джерел.

Це відображається на правозастосуванні, яке в більшості випадків зводиться до механічного застосування законів та підзаконних нормативних актів.

З іншої сторони, на сьогодні чітко сприймається науковою спільнотою те, що система джерел права України не обмежується законом та підзаконними

⁸ Шаповал В. М. Конституція як форма (джерело) конституційного права України (питання теорії) / В. М. Шаповал // Право України. – 1999. – № 6. – С. 5-9.

⁹ Скакун О. Ф. Теорія права і держави : [підруч.] / О. Ф. Скакун. – [4-е вид.]. – К. : Алерта, 2016. – С. 206.

¹⁰ Матат А. В. Міжнародний договір : поняття та сучасні погляди / А. В. Матат // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : Матеріали третьої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 2-3 листопада 2012 р.) / [відп. за випуск М. І. Пашковський] ; НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 66.

¹¹ Рим О. М. Система джерел трудового права Європейського Союзу / О. М. Рим // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. – 2020. – Т. 31 (70). – Ч. 1. – № 2. – С. 159.

нормативними актами, тобто не всі джерела права закріплені в такій якості в позитивному законодавстві¹².

Р. Б. Прилуцький вважає, що у такому пострадянському підході до поняття джерел права свято зберігається головний постулат – суспільні відносини не можуть регулюватися поза законодавчим чи іншим актом, який би прямо не санкціонував таке регулювання. З точки зору автора, джерелами права за різних обставин можуть бути не тільки нормативно-правові акти, прийняті державними органами, але й інші форми, які, по-перше, можуть певні відносини породжувати, по-друге, – регулювати і, по-третє, бути достатнім мірилом і підставою для врегулювання у встановленому порядку будь-якого спору (конфлікту), що виник із таких відносин¹³.

Наприклад, розробка та прийняття Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)¹⁴ стало важливим етапом розвитку регламентації оновлених цивільних відносин, які набули більш цільного, послідовного та детального регулювання. Проте під час підготовки ЦК України питання джерел окремо не обговорювалось¹⁵, хоча сама концепція Кодексу вплинула на систему джерел цивільного права України та відобразила частину сучасних на той момент тенденцій розвитку демократичних правових систем. Так, якщо раніше традиційними джерелами права вважалися закон, підзаконні нормативні акти, тобто все фактично зводилося до джерел законодавства, то у ЦК України цей перелік поповнився нормами природного права, нормами міжнародних договорів, звичаєм, договором. Але якщо останні отримали формальне закріплення не тільки як джерела права, але й законодавства (ст.ст. 6, 7 ЦК України), то визнання інших, зокрема, судової практики, судового

¹² Дрішлюк А. І. Щодо актуальності дослідження системи джерел цивільного права України (огляд літератури та постановка проблеми) / А. І. Дрішлюк // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 65. – С. 365.

¹³ Прилуцький Р. Б. Поняття джерел цивільного права України : потрібні нові підходи / Р. Б. Прилуцький // Право України. – 2008. – № 12. – С. 66-67.

¹⁴ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

¹⁵ Кодифікація приватного (цивільного) права України / [А. С. Довгерт, О. А. Підпригора, Д. В. Боброва та ін.]; за ред. А. С. Довгерта. – К. : Український центр правових студій, 2000. – 336 с ; Дрішлюк А. І. Щодо актуальності дослідження системи джерел цивільного права України (огляд літератури та постановка проблеми) / А. І. Дрішлюк // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 65. – С. 361.

прецеденту – джерелами цивільного права і досі залишається дискусійним питанням.

А. І. Дрішлюк підкреслює, що система джерел права України включає формально закріплені та незакріплені джерела. Незважаючи на проголошення верховенства права як орієнтиру для правозастосувача в судовій практиці та антропогенезу в науці, формальне закріплення джерела в такої якості в законодавстві сприяє стабільності його застосування. Встановлення процесуальної форми захисту обумовлює обов'язкову формалізацію джерел права в українській правовій традиції. Відповідно будь-яке джерело, для його застосування повинно бути формально закріплено в такої якості¹⁶.

Отже, система джерела права України є ієрархічною системою, елементи якої мають самостійне значення, проте пов'язані між собою. Кожен елемент системи джерел права України має відносну самостійність та одночасну пов'язаність з іншими елементами системи джерел права України, що означає, що залежно від конкретних соціально-економічних, політичних умов, стану розвитку правової системи та громадського суспільства одні елементи системи джерела права України можуть набувати більш вагомого регуляторного впливу, а інші – втрачати своє значення. Зокрема, значення судової практики завжди збільшується, коли йдеться про застосування нових актів.

Таким чином, термін «джерело» у змісті форми вираження норм права образно показує, що якийсь акт містить правові норми і з нього як із джерела беруться («черпаються») зведення про зміст правових норм. Отож, джерела права – це офіційні зовнішні способи виразу (установлення або санкціонування) норм права та їх юридичного оформлення. Можна запропонувати наступне визначення джерел права – це зовнішні форми, які визначають появу та подальшу дію права, вихідні від держави або визнані нею офіційно-документальні форми вираження, закріплення, встановлення норм права, які надають їм легітимного та загальнообов'язкового значення.

¹⁶ Дрішлюк А. І. Щодо подальшого розвитку доктрини джерел цивільного права України / А. І. Дрішлюк // Митна справа. – 2013. – № 2 (86). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 266.

1.2. Генеза та розвиток міжнародного договору як джерела права

Міжнародний договір – одне із основних джерел міжнародного права. Це визнання міжнародного договору зайняло міцне і безперечне місце у міжнародному праві достатньо давно, послуживши головним чинників кодифікації права міжнародних договорів.

Особливість права міжнародних договорів полягає у тому, що об'єктом цієї галузі є одне із основних джерел міжнародного права – міжнародний договір. Суб'єктами права міжнародних договорів є визнані суб'єкти міжнародного права.

Поряд із звичаєм договір є загальноновизнаним джерелом міжнародного права¹⁷. Міжнародні договори – одна з найбільш поширених у наш час форм закріплення взаємних міжнародних прав і обов'язків. Міжнародні договори є зазвичай джерелом зобов'язань тільки для суб'єктів міжнародного права, що беруть у них участь¹⁸.

Міжнародна договірна форма відносин між державами має древню історію. Першим таким договором прийнято вважати союзницький договір, укладений між фараоном Єгипту Рамзесом II і царем хетів Хаттусилем приблизно у 1270 році до н.е.

Якщо зосереджуватися на питанні, коли людство стикнулося з проблемою відносин, які ускладнювались іноземним елементом, можна пов'язувати виникнення та розвиток міжнародного договору як джерела права з різноманітними історичними фактами. Так, після заснування греками в дельті Нілу колонії, яка, перебуваючи в межах єгипетського правопорядку, управлялася за грецькими законами, хоча, одночасно, греки уклали договори щодо права судноплавства Нілом¹⁹. У цьому випадку можна говорити про

¹⁷ Лукашук И. И. Международное право. Общая часть : [учеб.] / И. И. Лукашук. – М. : БЕК, 1996. – С. 8.

¹⁸ Талалаев А. Н. Право международных договоров. Действие и применение договоров / А. Н. Талалаев. – М. : Наука, 1985. – С. 12.

¹⁹ Баскин Ю. Я. История международного права / Ю. Я. Баскин, Д. И. Фельдман. – М. : Международные отношения, 1990. – С. 18.

перший випадок, відомий в історії, коли відбулось закріплення персонального начала у міжнародному праві.

Згадки про міжнародні договори є у Тіта Лівія, у працях відомого римського юриста Ульпіана (III сторіччя н.е.). Певні початки міжнародного договору як джерела права можна відмітити у едикті Римського імператора Каракалли 212 року, де надавався певний обсяг прав іноземцям, у Кодексі Юстиніана.

На території феодальної Італії з розвитком економічних відносин, зокрема, торгівлі між містами Північної Італії (Генуя, Піза, Венеція, Болонья), у яких діяли збірки звичаєвих правил (статутів), збільшується різниця між римським правом, яке вважалося загальним правом Італії, та статутним правом. З колізіями та спробами вирішення розвивається право міжнародних договорів між італійськими містами.

Становленню на міжнародній арені системи договірних відносин сприяли процеси створення і розвитку національних держав у XVIII-XIX сторіччях. Крім того, варто зазначити, що договори, у порівнянні з іншими засобами міждержавних відносин, мали переваги технічного характеру: їх можна було обговорювати й укласти в достатньо короткий термін, на норми, що у них містяться, можна було легко посилатися, тому що без зайвого доведення вони є досить ясними, точними і чіткими.

Поняття «міжнародний договір» у історичному контексті мало різні назви: угода, конвенція, *modus vivendi* (спосіб мирного співіснування), конкордат, хартія, декларація, пакт, статут тощо. Обмін нотами, також один із видів міжнародних угод, був особливо популярним за часів існування Ліги Націй у 1920-1945 роках. Із 4850 договорів 25 % були на рівні обміну нотами. Серед зазначених міжнародно-правових актів виділяють такі, які формулюють права і обов'язки відповідних суб'єктів (конвенції, пакти, угоди, договори тощо), а

також такі, які норм, правил поведінки звичайно не вміщують, прав і обов'язків безпосередньо не формулюють (декларації, заяви, меморандуми)²⁰.

Наразі загально визнаним є право міжнародних міжурядових організацій укладати міжнародні договори. Саме укладення міжнародною організацією такого договору в теорії розглядають як найбільш вагоме свідчення її міжнародної правосуб'єктності. При цьому у статуті організації мають бути чітко зазначені органи, уповноважені здійснювати відповідні заходи з укладення договорів, а також його процедура.

Тривалий час основним джерелом права міжнародних договорів був тільки міжнародний звичай. Наразі поряд із нормами звичаєвого права діють договірні. Міжнародні акти як джерела дипломатичного та консульського права формуються в основному у другій половині ХХ сторіччя. В цей час остаточно оформлений міжнародно-правовий кодекс дипломатії, правила стають універсальними і визначеними.

З прийняттям Конвенції про привілеї та імунітети ООН у 1946 року²¹, Віденської конвенції про дипломатичні зносини в 1961 року²², Віденської конвенції про консульські зносини в 1963 року²³ та цілої низки інших міжнародно-правових актів світова дипломатія отримала цивілізаційний інструментарій для ведення справ у нових історичних умовах. Ці акти, поряд із Загальною декларацією прав людини від 10 грудня 1948 року²⁴, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року²⁵ та

²⁰ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посіб.] / П. М. Рабінович. – [9-е вид., змін.]. – Львів : Край, 2007. – С. 14.

²¹ Конвенція про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй від 13 лютого 1946 року // Международное право в документах : [учеб. пособ.] / [сост. Н. Т. Блатова, Г. М. Мелков]. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Профессиональное образование, 2003. – С. 124-137.

²² Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 року // Международное право в документах : [учеб. пособ.] / [сост. Н. Т. Блатова, Г. М. Мелков]. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Профессиональное образование, 2003. – С. 138-187.

²³ Віденська Конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 року // Інформаційно-довідковий бюлетень з консульських питань. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 43-68.

²⁴ Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 3. – С. 69-74.

²⁵ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Прийнята в Римі 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 270.

іншими актами у літературі визнаються одними з міжнародних джерел права України, якими встановлюються правові норми-принципи²⁶.

Як відзначають В. Б. Ковальчук та І. О. Панчук, «Слід відзначити важливість охорони прав та свобод людини і громадянина як правової цінності громадянського суспільства, що існує в межах його правосвідомості. Розвинутий механізм захисту прав та свобод людини та громадянина один із показників високої правової культури громадянського суспільства. Звичайно, важливою частиною цього механізму є закріплення прав людини в міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актах, таких як Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини, Статут ООН, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Віденська декларація та, безперечно, Конституція України»²⁷.

Проте основний наразі документ у розглядуваній сфері – Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року²⁸. Ця Конвенція набула чинності 27 січня 1980 року. Вона містить 8 частин, 4 розділи, 85 статей та Додаток. Віденська конвенція 1969 року нараховує 114 держав-учасниць та стосується угод між державами, які укладені у письмовій формі.

Важлива роль у регулюванні, укладенні та виконанні договорів належить розвитку внутрішнього права. В Україні це перш за все Конституція України. Вона містить деякі загальні положення, що стосуються умов укладення та застосування міжнародних договорів. Так, ч. 2 ст. 9 Конституції вказує, що «укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України».

²⁶ Зубенко Г. В. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Перший протокол до Конвенції та практика Європейського суду з прав людини як джерела виборчого права України / Г. В. Зубенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО». – 2020. – Вип. 29. – С. 111.

²⁷ Ковальчук В. Б. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України : [моногр.] / В. Б. Ковальчук, І. О. Панчук ; Нац. ун-т «Острозька академія», Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. – С. 126.

²⁸ Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1986. – № 17. – Ст. 343.

Окремі статті Конституції визначають компетенцію вищих посадових осіб і органів держави щодо укладення міжнародних договорів (п. 32 ст. 85; п. 3 ст. 106 Конституції України).

Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року № 1906-IV²⁹ із змінами й доповненнями, внесеними законами України «Про внесення змін до деяких законів України щодо найменування національних комісій, що здійснюють державне регулювання у сфері ринку цінних паперів та ринків фінансових послуг» від 5 червня 2014 року № 1323-VII³⁰ та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-IX³¹, досить детально викладає умови укладення, дії та припинення міжнародних договорів України, а також інші аспекти у цій сфері.

Таким чином, генеза та розвиток міжнародного договору як джерела права показує, що на сьогодні міжнародні договори стали посідати відповідне їм місце. Співвідношення договорів та звичаїв стало більш відчутним і загалом прийнято, що договори не можуть замінити звичаїв (а також інших джерел, зокрема загальних принципів). З іншої сторони, договори не завжди мають ті якості, які іноді їм приписують: будучи результатом переговорів, вони виражають компроміси, це відбивається на ясності та точності їх формулювань, при цьому процедура їх укладення часто дуже довга і не всі з них публікуються.

1.3. Сучасне поняття міжнародного договору як джерела права, місце в системі джерел права та види міжнародних договорів

У сучасній правовій науці та практиці питання про поняття міжнародного договору як джерела права, місце в системі джерел права та види міжнародних

²⁹ Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

³⁰ Про внесення змін до деяких законів України щодо найменування національних комісій, що здійснюють державне регулювання у сфері ринку цінних паперів та ринків фінансових послуг : Закон України від 5 червня 2014 року № 1323-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 34. – Ст. 1166.

³¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури : Закон України від 19 вересня 2019 року № 113-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 42. – Ст. 238.

договорів залишається наразі дискусійним. Теорія права досить далека від одностайності при характеристиці міжнародних договорів як видів джерела права і їх ролі в правовій системі.

У науковій літературі немає єдиного поняття міжнародного договору. Так, французький вчений-міжнародник Ж. Тускоз визначає договори як міжнародні угоди, які укладені між державами у письмовій формі та регулюються міжнародним правом³².

Радянський вчений О. М. Талалаєв міжнародний договір визначав як явно виражену угоду між державами чи іншими суб'єктами міжнародного права, що укладена з питань, які мають для них загальний інтерес, і призвана регулювати їхні взаємовідносини шляхом утворення взаємних прав і обов'язків³³.

Це визначення доволі широко було розповсюджене у радянській міжнародно-правовій літературі. Воно є достатньо широким і охоплює всі види міжнародних договорів незалежно від суб'єктів, що беруть у них участь, об'єкта регулювання, форми і найменування.

Ю. В. Щокін вказує, що міжнародний договір – це родове поняття, що об'єднує всі міжнародні угоди, які можуть мати різні найменування та форми: договір, угода, пакт, статут, конвенція, декларація, комюніке, протокол та ін.³⁴. Проте у цьому визначенні міжнародний договір трактується лише як перелік міжнародних угод, не визначаючи його внутрішнього змісту.

І. І. Дахно вважає, що міжнародний договір – це добровільна угода між двома або більшою кількістю суб'єктів міжнародного права, відповідно до якої встановлюються, змінюються чи припиняються їх взаємні права та зобов'язання³⁵. Це визначення можна назвати оптимальним, оскільки воно враховує як статику (суб'єктів міжнародного права), так і динаміку (встановлення, зміну, припинення) міжнародних правовідносин.

³² Тускоз Ж. Міжнародне право : [підруч.] / Ж. Тускоз ; [пер. з франц. Л. Бадешко]. – К. : АртЕк, 1998. – С. 194.

³³ Талалаєв А. Н. Международные договоры в современном мире : Вопросы права международных договоров в свете работы Венской конференции ООН, 1968-1969 гг. / А. Н. Талалаев. – М. : Международные отношения, 1973. – С. 11.

³⁴ Міжнародне право : [навч. посіб.] / [М. В. Буроменський, І. Б. Кудас, А. А. Маєвська та ін.] ; за ред. М. В. Буроменського. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 82.

³⁵ Дахно І. І. Міжнародне економічне право : [навч. посіб.] / І. І. Дахно. – К. : ЦНЛ, 2006. – С. 86.

Віденська конвенція 1969 року обмежує сферу застосування визначення міжнародного договору лише договорами між державами і лише письмовою формою. Обмеження сфери застосування визначення договору Конвенцією не позбавляє юридичної сили угод, що укладені між державами та іншими суб'єктами міжнародного права й між іншими такими суб'єктами між собою.

Окремо варто з'ясувати питання про юридичну силу резолюцій міжнародних міждержавних організацій. У резолюціях міжнародних міждержавних організацій від початку відсутній намір брати на себе правові зобов'язання в будь-якій формі.

Таким чином, резолюція наразі не є джерелом права, якщо навіть держава фактично дотримується положень резолюції. У цьому разі можна говорити скоріше про появу міжнародно-правового звичаю, а не про наявність у резолюції нормативно-правового характеру. Резолюція не стає джерелом і тоді, коли вона повторює існуючу норму права, – в цьому разі дотримуються не положень резолюції, а чинної норми міжнародного права. З іншого боку, резолюції міжнародних міждержавних організацій відіграють досить важливу роль допоміжного засобу для визначення норм міжнародного права.

Певні декларації також не є міжнародними договорами як джерелами права у розумінні Віденської конвенції 1969 року. Це визнано також і судовою практикою, у тому числі й судами України. Так, у постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 1 липня 2020 року у справі № 755/11989/18³⁶ вказано, що Декларація прав дитини, прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН (далі – ГА ООН) від 20 листопада 1959 року³⁷ не є міжнародним договором у розумінні Віденської конвенції 1969 року. Подібний висновок щодо невизнання

³⁶ Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 1 липня 2020 року у справі № 755/11989/18 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90306208>.

³⁷ Декларація прав дитини [Електронний ресурс] : Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року // Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384.

Декларації прав дитини є і у рішенні Печенізького районного суду Харківської області від 17 вересня 2020 року у справі № 633/181/19³⁸.

Разом із тим Віденська конвенція 1969 року застосовується до договорів, які є установчими актами міжнародних міжурядових організацій, та до будь-якого договору, прийнятого в межах міжнародних організацій. Міжнародно-правова судова практика виходить з необхідності чіткого поділу міжнародного договору і контракту; останній не належить до міжнародних договорів і до нього не застосовуються норми Віденської конвенції.

Це було підтверджено також і рішенням Міжнародного Суду ООН стосовно спору між Іраном і Англо-іранською нафтовою компанією, причому Міжнародний Суд виходив з того, що компанія є приватною корпорацією і, навіть якщо інша сторона – це держава (зокрема, у тому випадку – Іран), вона не може бути прирівняна до суб'єкта права міжнародних договорів³⁹.

Міжнародні договори як джерела права можна розділити на правові та контрактні. Правові фіксують норми, які отримали загальне визнання у міжнародному праві, а у контрактах формулюють поточні зобов'язання держав.

У правових договорах держави визнають і фіксують факт існування певної загальної норми. Так, у договорах про права людини зафіксована загальна норма про те, що «всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах», а на її основі сформульований каталог (перелік) прав людини. Правові договори держави сприймають як даність, як факт, у силу якого порядок речей не може бути змінений. Тому при укладанні таких договорів суб'єкти не можуть ні за яких обставин впливати на їхній зміст, не посягаючи при цьому на основи міжнародного права. Правові договори фіксують здебільшого визнання державами природно-правових норм, єдине уявлення про обсяг зобов'язань щодо цих норм, єдине тлумачення змісту цих норм.

³⁸ Рішення Печенізького районного суду Харківської області від 17 вересня 2020 року у справі № 633/181/19: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91760302>.

³⁹ Аречага Э. Х. де. Современное международное право / Э. Х. де. Аречага. – М.: Прогресс, 1983. – С. 59-60.

Прикладом правового договору може служити Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року⁴⁰, згідно з яким права та свободи людини існують незалежно від позиції держав. Тому й говорити про те, що права та свободи людини з'явилися завдяки прийняттю міжнародного пакту не доводиться. Пакт зафіксував перш за все зобов'язання держав не посягати на такі права та свободи, тобто обов'язок дотримуватися природно-правових норм.

Контрактами є міжнародні угоди, що виникають у результаті узгодження позицій суб'єктів міжнародного права. Основна маса міжнародних договорів є саме контрактами. Тому точніше було б сказати, що ці угоди містять не норми міжнародного права, а міжнародні публічні зобов'язання. Контрактами є, наприклад, угоди з обмеження озброєння (держави домовляються про обсяги, строки, технічні умови й інше), економічні угоди (сторони домовляються про строки, умови, обсяги поставок, розміри штрафів та інше), статuti міжнародних організацій (сторони створюють систему головних і допоміжних органів, домовляються про процедуру й інше)⁴¹.

Варто також сказати про регіональні міжнародні угоди. Розділ VIII Статуту ООН (ст.ст. 52-54) присвячений регіональним угодам, що існують поряд з ООН. Статут ООН «ніякою мірою не перешкоджає існуванню регіональних угод або органів для розв'язання таких питань, що стосуються підтримання міжнародного миру і безпеки, які є прийнятними для регіональних дій, за умови, що такі угоди або органи і їхня діяльність сумісні з цілями і принципами Організації» (ст. 52). При цьому підкреслюється, що діяльність регіональних угод ніяким чином не зачіпає застосування статей 34 і 35 Статуту ООН, які регулюють питання мирного розв'язання спорів, не повинна суперечити їм. Статут ООН зобов'язує членів Організації забезпечити мирне розв'язання місцевих спорів за допомогою таких регіональних угод або таких регіональних органів до передавання цих спорів до Ради Безпеки ООН.

⁴⁰ Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 1. – С. 91-106.

⁴¹ Дмитрієв А. І. Міжнародне публічне право : [навч. посіб.] / А. І. Дмитрієв, В. І. Муравйов ; відп. ред. : Ю. С. Шемшученко, Л. В. Губерський. – [стереотип. вид.]. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 464.

Окремо слід зазначити про пріоритет міжнародного права. Варто детальніше розглянути, як співвідноситься за юридичною силою співвідноситься міжнародний договір з іншими джерелами права.

У ст. 9 Конституції України визначено, що укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. За нормами ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» у випадку, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Можна також зазначити, що у проекті Закону України «Про нормативно-правові акти», який був зареєстрований за № 0922 від 12 грудня 2012 року, у ст. 8 було визначено більш детальну юридичну силу міжнародних договорів України, зокрема, не тільки юридичну силу міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, але й міжнародних договорів України, затвердження чи прийняття яких або приєднання до яких відбулося у формі указу Президента України, міжнародних договорів, що укладаються від імені Уряду України, міжвідомчих міжнародних договорів та інших. Проте вказаний проект не був прийнятий.

А у правозастосовчій практиці це питання може вирішуватися по-різному у відповідних актах. Так, якщо у ст. 4 Закону України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» від 13 квітня 2020 року № 554-IX⁴² просто вказано, що правове регулювання національної інфраструктури геопросторових даних здійснюється також і відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, то у ст. 3 Закону України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 року № 5203-VI⁴³ більш детально визначено, що якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлені інші

⁴² Про національну інфраструктуру геопросторових даних: Закон України від 13 квітня 2020 року № 554-IX // Офіційний вісник України. – 2020. – № 38. – Ст. 1237.

⁴³ Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 76. – Ст. 3067.

правила, ніж передбачені законодавством України у сфері надання адміністративних послуг, застосовуються правила міжнародного договору.

Тобто, щодо юридичної сили міжнародних договорів України як джерел права можна зазначити, що наразі мають юридичну силу тільки ті з міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і які є частиною законодавства України. При цьому, якщо у законі не вказано інше, то застосовується пріоритет міжнародного договору над національним законодавством України.

Таким чином, на сьогодні міжнародний договір – це добровільна угода між двома або більшою кількістю суб'єктів міжнародного права, відповідно до якої устанавлюються, змінюються чи припиняються їх взаємні права та зобов'язання. Віденська конвенція 1969 року обмежує сферу застосування визначення міжнародного договору лише договорами між державами і лише письмовою формою. Тому міжнародні договори як джерела права бувають актами міжнародних міжурядових організацій, іншими договорами, прийнятими в межах міжнародних організацій; окремо джерелами права є регіональні міжнародні договори; також міжнародні договори є правові та контрактні.

Висновки до Розділу 1

1. Джерела права – це зовнішні форми, які визначають появу та подальшу дію права, вихідні від держави або визнані нею офіційно-документальні форми вираження, закріплення, встановлення норм права, які надають їм легітимного та загальнообов'язкового значення. Джерело права в матеріальному розумінні – це чинники, які обумовлюють виникнення, розвиток, зміст права (передусім система соціально-економічних відносин). Джерело права в ідеалістичному розумінні – це сукупність юридичних ідей, поглядів, теорій, під впливом яких утворюється і функціонує право. Джерело права в спеціально-юридичному

розумінні – це і є власне форма права, тобто зовнішня форма вираження і існування норм права.

2. Зростаюча роль держав у міжнародному суспільстві у XVIII-XIX сторіччях, вплив позитивістських доктрин у ці часи були причиною того, що міжнародні договори почали виконувати дуже важливу роль серед джерел міжнародного права. Міжнародні договори мають певні переваги технічного порядку: їх можна обговорювати й укладати у досить короткий термін, на норми, які вони диктують, можна посилатися, без проблем доказування, міжнародні договори є ясними й точними.

3. Міжнародний договір – це добровільна угода між двома або більшою кількістю суб'єктів міжнародного права, відповідно до якої устанавлюються, змінюються чи припиняються їх взаємні права та зобов'язання. Таке визначення можна назвати оптимальним, оскільки воно враховує як статику (суб'єктів міжнародного права), так і динаміку (встановлення, зміну, припинення) міжнародних правовідносин. Міжнародні договори як джерела права бувають актами міжнародних міжурядових організацій, іншими договорами, прийнятими в межах міжнародних організацій; окремо джерелами права є регіональні міжнародні договори; також міжнародні договори є правові та контрактні.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА ТА ДИНАМІКА

МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ЯК ДЖЕРЕЛ ПРАВА

2.1. Структура міжнародних договорів як джерел права

Структура міжнародного договору чітко наразі не регламентована, це встановлювалось сферою міжнародних звичаїв.

З-поміж усіх атрибутів, властивих і характерних для різних видів сучасних міжнародних договорів, у літературі відзначають: назву договору (договір, угода, пакт, акт, статут, конвенція, протокол, декларація та ін.); преамбулу договору, основну частину (зміст), заключну (протокольну) частину; додаток до договору; мови договору; застереження до договору; положення про депозитарій; положення про денонсацію; положення про вступ договору в силу та ін.⁴⁴.

Звичайно міжнародний договір складається із трьох частин.

У вступній частині (яка йменується ще преамбулою) містяться відомості про суб'єктів (учасників) договору, його мотиви і мету, відомості про наявність і дійсність повноважень осіб, які підписали договір, а також про деякі деталі, що не стосуються об'єкта договірної регулювання, але мають значення для сторін.

У другій частині міжнародного договору, яка є основною, містяться відомості про предмет договору, об'єкт і спосіб регулювання, права й обов'язки сторін, умови і способи виконання договірних зобов'язань. Так, об'єктом міжнародного договору є відносини між суб'єктами міжнародного права з приводу матеріальних і нематеріальних благ, дій та утримання від них. Фактично об'єктом міжнародного договору можуть бути будь-які міжнародні

⁴⁴ Анцелевич Г. О. Міжнародне публічне право : [підруч.] / Г. О. Анцелевич, О. О. Покрещук ; під ред. Г. О. Анцелевича. – К. : Алерта, 2005. – С. 114.

відносини. За об'єктами регулювання договори поділяються на політичні, економічні, науково-технічні й ін.⁴⁵.

У третій, заключній, частині сторони визначають термін його дії, порядок набрання чинності, у тому числі необхідність ратифікації, перелік додатків, право на приєднання до договору третіх держав, місце підписання, мову договору, інші технічні деталі. За цим йдуть підписи представників сторін. Договір може поділятися на статті, параграфи; великі договори можуть розділятися на розділи (частини), які або йменуються, або нумеруються; іноді використовують і те й інше⁴⁶.

У двосторонньому договорі найбільш часто використовують дві мови – кожної із сторін міжнародного договору, у зв'язку із чим договір складається в двох екземплярах, кожний – мовою однієї зі сторін. Так, Договір про співробітництво між Службою безпеки України та Інститутом національної пам'яті Словацької Республіки вчинений у м. Київ 20 лютого 2020 року у двох примірниках, кожний українською та словацькою мовами, при цьому обидва тексти є автентичними (ст. V)⁴⁷.

У багатосторонньому договорі, у якому беруть участь багато (до сотні і більше) держав, складати міжнародний договір такою кількістю мов неможливо. Тому учасники договору обирають декілька найбільш поширених мов, якими складається текст договору. Історично найбільш поширеними мовами міжнародного договору були спочатку латинська, потім французька, якою й на сьогодні видається велика кількість міжнародно-правової літератури. У подальшому в цю сфері увійшла англійська. У наш час в ООН визнано офіційними мовами англійську, французьку, іспанську, російську, китайську, німецьку, арабську – ними, як правило, на міжнародних конференціях укладаються міжнародні договори.

⁴⁵ Міжнародне право : [навч. посіб.] / [М. В. Буроменський, І. Б. Кудас, А. А. Маєвська та ін.] ; за ред. М. В. Буроменського. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 83.

⁴⁶ Черкес М. Ю. Міжнародне право : [підруч.] / М. Ю. Черкес. – К. : Знання, КОО, 2000. – С. 79.

⁴⁷ Договір про співробітництво між Службою безпеки України та Інститутом національної пам'яті Словацької Республіки : Вчинений у м. Київ 20 лютого 2020 року // Офіційний вісник України. – 2020. – № 20. – Ст. 784.

У певних випадках багатосторонні договори можуть укладатися однією мовою, проте це скоріше виключення з правил. Це, зокрема, стосується договорів, які укладаються між країнами Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД). Наприклад, російською опубліковані Модельний закон про державний захист потерпілих, свідків та інших осіб, які сприяють кримінальному судочинству, прийнятий на десятому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД (Постанова № 10-14 від 6 грудня 1997 року)⁴⁸, Модельний закон про зброю, прийнятий на десятому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД (Постанова № 10-11 від 6 грудня 1997 року)⁴⁹ та інші.

Мають місце й інші способи вирішення мовної проблеми, коли двосторонній договір укладається не двома, а трьома мовами. Так, Договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 9 січня 1995 року, був укладений українською, грузинською і російською мовами. У цьому Договорі також зазначено, то у разі виникнення розбіжностей у тлумаченні за основу буде прийматися текст, викладений російською мовою⁵⁰.

Також розрізняють дві основні форми міжнародних договорів: письмову та усну. За загальним правилом міжнародні договори укладаються в письмовій формі. Усна форма зустрічається надто рідко і називається «джентльменською угодою». Така угода була укладена, наприклад, 27 листопада 1934 року між СРСР і Монгольською Народною Республікою (далі – МНР) про надання взаємної допомоги у разі воєнного нападу на одну з держав, які домовляються; про розподіл місць для непостійних членів РБ ООН у перший період її існування і деякі інші.

⁴⁸ Модельний закон о государственной защите потерпевших, свидетелей и других лиц, содействующих уголовному судопроизводству: Принят на десятом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление № 10-14 от 6 декабря 1997 года) // Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ. – 1998. – № 16. – С. 241-255.

⁴⁹ Модельний закон об оружии: Принят на десятом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление № 10-11 от 6 декабря 1997 года) // Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ. – 1998. – № 16. – С. 196-222.

⁵⁰ Договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 9 січня 1995 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 47. – Ст. 3172.

Комунікативна спрямованість міжнародних договорів має безпосередній та визначальний вплив на мову та стиль цих документів. Вагомість кожної деталі, кожного визначення, важливість точності викладу, необхідність застережень, пояснень, тлумачень та уточнень хоча й ускладнюють синтаксис та стандартизацію мови, але забезпечують ефект однозначності та всеохопності⁵¹.

Таким чином, структура міжнародного договору чітко не регламентована, це установлювалось сферою звичаїв, хоча ця угода між державами чи іншими суб'єктами міжнародного права з питань, які мають для них загальний інтерес, і покликана регулювати їхні взаємовідносини шляхом утворення взаємних прав і обов'язків, укладена у більшості випадків в письмовій формі та має три частини – вступну (преамбула), основну та заключну.

2.2. Порядок укладення і дія міжнародних договорів

Відповідно до Віденської конвенції 1969 року поняття «укладення міжнародного договору» – це складання й прийняття тексту договору, встановлення автентичності тексту, підписання договору, ратифікація та інші способи вираження згоди на обов'язковість договору, обмін або депонування ратифікаційних грамот (ст.ст. 6-25). Деякі з цих процедур визначаються не тільки конвенцією, але й внутрішнім законодавством. Для України – насамперед це Законом України «Про міжнародні договори України».

Згідно із ст. 7 Віденської конвенції 1969 року для укладання договору необхідно, щоб держава уповноважила на це відповідну особу або осіб. Відповідно до п. 2 ст. 7 Віденської конвенції 1969 року такими особами є: голови держав, голови урядів і міністри закордонних справ – з метою здійснення всіх актів, що стосуються укладення договору; голови дипломатичних представництв – з метою прийняття тексту договору між державою, що акредитує, і державою, при якій вони акредитуються;

⁵¹ Зарума-Панських О. Мовний стиль, комунікативні завдання та прагматика текстів міжнародних договорів / О. Зарума-Панських // Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини. – 2005. – Вип. 15. – С. 427.

представники, що уповноважені державами представляти їх на міжнародній конференції, в міжнародній організації або в одному з її органів, – з метою прийняття тексту договору на такій конференції, в такій організації або в такому органі.

Це можливо, коли глава держави не має традиційного найменування (монарх, президент), а таке, наприклад, як «лідер революції» в Лівії, «координатор революції» сандіністів в Нікарагуа тощо. Це можливо також тоді, коли *ex officio* – на підставі функцій – особа є такою, яка представляє дану державу, – глава держави, глава уряду і міністр закордонних справ. Вони мають право здійснювати всі дії з укладання міжнародного договору⁵².

Розроблений і узгоджений текст міжнародного договору вважається автентичним, тобто остаточним, якщо він підписаний сторонами, які брали участь у його складанні (прийнятті тексту). Підписання може мати принаймні три форми: парафування, підписання *ad referendum* і просто підписання.

Парафування – це попереднє підписання, яке здійснюється шляхом проставлення уповноваженими особами на тексті договору своїх ініціалів; підписання *ad referendum* означає підписання за умови, до здійснення певної події, найчастіше за умови ратифікації, що має відбутися. Щодо просто підписання, то тут стикаються з додержанням умов альтернату, тобто старшинства. У багатосторонньому договорі це викликалося суперечками про те, хто має право підписати договір першим, що вважалося почесним. У подальшому вирішили встановити, що почесне право належить не тільки першому, але й останньому.

Окрім підписання, у низці випадків міжнародний договір підлягає ратифікації. Ратифікація (від лат. *ratum facere* – робити остаточним) – це затвердження договору компетентним органом державної влади. Звичайно це законодавчий орган. Тому в кожній країні встановлюється своя процедура і способи ратифікації, але вони мають відповідати умовам, викладеним у ст. 14 Віденської конвенції 1969 року. Ця Конвенція запровадила положення, згідно з

⁵² Черкес М. Ю. Міжнародне право : [підруч.] / М. Ю. Черкес. – К. : Знання, КОО, 2000. – С. 80.

яким держава зобов'язана стримуватися від будь-яких дій, що несумісні з договором, якщо ратифікація його «занадто затримується» або якщо ратифікація не відбудеться (ст. 18).

Ратифікація міжнародного договору – це є заключна стадія його укладення. Після цього договір набирає чинності. Але акт ратифікації в державах-учасниках може відбуватися не одночасно, і це може призвести до ситуації, коли один учасник буде вважати себе зв'язаним договором, а інший, де ратифікація ще не відбулася, себе зв'язаним вважати не буде. Тому сторони обмінюються ратифікаційними грамотами, і день обміну стає днем набрання договором чинності.

У багатосторонніх міжнародних договорах проблеми виникають із-за тривалого процесу ратифікації, тому що для набрання договором сили необхідно зібрати певну кількість ратифікацій. Коли кількість учасників велика, іноді перевищує сотню держав, збільшується й кількість ратифікацій, що вимагаються. Відомо, що Віденська конвенція про право міжнародних договорів набрала чинності через десять років після її прийняття.

Між підписанням і ратифікацією можливий значний розрив у часі. Нерідко це викликається політичними міркуваннями: одна зі сторін використовує зволікання для чинення тиску на іншу сторону. Але визначити час ратифікації сторони, звичайно, не можуть. Іноді це компенсується заявою, що сторони будуть ратифікувати договір у найкоротший час.

Відмова у ратифікації означає, що держава не зв'язана із положеннями даного договору, немов і не уклала його.

У тих випадках, коли учасник міжнародного договору не згодний з будь-якою частиною договору, яка, однак, не виключає його участі у договорі, він має право виявити цю незгоду шляхом заяви застереження. Заява застереження – суверенне право кожної держави. Застереження можна заявити в будь-якій стадії укладання міжнародного договору. Заява застереження недопустима в двосторонньому договорі, а також якщо застереження заборонено самим договором або якщо договором передбачено право робити лише певні

застереження, до яких дане не належить, або коли застереження недопустиме з точки зору об'єкта і мети договору (ст. 19 Віденської конвенції 1969 року).

Отже, застереження – це одностороння заява держави під час підписання, ратифікації, прийняття, затвердження чи приєднання до договору, мета якої виключити чи змінити правові наслідки деяких положень договору у їх застосуванні до даної держави⁵³.

Так, Конвенція про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах (ETS 127) була учинена в м. Страсбург 25 січня 1988 року (зі змінами та доповненнями згідно з Протоколом від 27 травня 2010 року). Вона була ратифікована Україною Законом України від 17 грудня 2008 року № 677-VI із застереженнями щодо підпункту «і» підпункту «а», підпункту «іі» підпункту «б» та іншими⁵⁴.

Міжнародні договори, що набрали чинності, підлягають реєстрації та опублікуванню. Для цього їх відсилають у Секретаріат ООН «для зберігання в справах і занесення в перелік» (ст. 80 Віденської конвенції 1969 року). Хоча реєстрація та опублікування не належать до процесу укладання міжнародного договору, вони мають важливе значення. Зокрема, відповідно до ст. 102 Статуту ООН «будь-який договір і будь-яка міжнародна угода, укладена будь-яким членом Організації, після набрання чинності даним Статутом, мають бути при першій можливості зареєстровані в Секретаріаті, й він має їх опублікувати». 14 грудня 1946 року, ГА ООН резолюцією затвердила Правила про реєстрацію і опублікування міжнародних договорів, згідно з якими підлягають реєстрації всі договори, укладені після набрання чинності Статутом ООН, тобто після 24 жовтня 1945 року. У подальшому резолюцією ГА ООН від 10 лютого 1946 року було вирішено зареєструвати й опублікувати всі договори, укладені до прийняття Статуту ООН.

⁵³ Антонович М. М. Міжнародне публічне право : [навч. посіб.] / М. М. Антонович. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2003. – С. 99.

⁵⁴ Про ратифікацію Конвенції про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах : Закон України від 17 грудня 2008 року № 677-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 15. – Ст. 193.

Дія міжнародних договорів включає в себе такі поняття: зворотна сила міжнародних договорів, територіальна сфера їхньої дії, дія договорів у часі, деякі інші питання.

Характер дії міжнародного договору визначається обраною державою концепцією співвідношення міжнародного права і національного. Зокрема, примат міжнародного права передбачає безпосередню дію міжнародно-правових норм, передумовою для якої є загальний постулат про пріоритетне застосування міжнародного права у разі розбіжності його правил з приписами національного права. А якщо за методологічну базу національної імплементації міжнародних договорів про права людини прийняти взаємодію міжнародного і національного права, то цим презюмується пряма (безпосередня) або опосередкована дія означених договорів, притому пряма дія міжнародно-правових норм матиме свою специфіку⁵⁵.

Віденська конвенція 1969 року запровадила, що положення нового укладеного договору не мають зворотної сили – «не обов'язкові для учасника договору стосовно будь-якої дії чи факту, які мали місце до дати набрання договором чинності». Але це не перешкоджає учасникам за взаємною згодою розповсюджувати дію договору на ті «дії чи факти», які мали місце до набрання договором чинності.

У певних випадках для пролонгації дії міжнародного договору укладається окремих договір. Так, 1 серпня 2019 року була укладена Угода (у формі обміну нотами) між Україною та Королівством Нідерланди про продовження до 1 серпня 2020 року строку дії Угоди між Україною та Королівством Нідерланди про Міжнародну місію захисту розслідування від 28 липня 2014 року⁵⁶. Ця

⁵⁵ Раданович Н. М. Особливості дії міжнародних договорів на території держави / Н. М. Раданович // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2003. – Вип. 38. – С. 19.

⁵⁶ Угода (у формі обміну нотами) між Україною та Королівством Нідерланди про продовження до 1 серпня 2020 року строку дії Угоди між Україною та Королівством Нідерланди про Міжнародну місію захисту розслідування від 28 липня 2014 року : Вчинено 1 серпня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2020. – № 13. – Ст. 538. (Угода втратила чинність).

Угода була ратифікована Законом України від 19 грудня 2019 року № 411-IX⁵⁷ та втратила чинність 1 серпня 2020 року⁵⁸.

Слід також відрізнити поняття «дія міжнародного договору» і «дійсність міжнародного договору». Вони звучать майже однаково, але по суті – різні. Дія договору, в основному, характеризується часовим чинником, а дійсність визначається його відповідністю нормам міжнародного права. Породжувати юридично значущі наслідки для суб'єктів міжнародного права можуть тільки дійсні міжнародні договори.

Недійсність міжнародного договору, залежно від ступеня його невідповідності нормам міжнародного права, може бути двох видів: абсолютна і відносна. Абсолютна недійсність міжнародного договору носить об'єктивний характер і не залежить від волевиявлення суб'єктів, які його уклали. Такий договір вважається юридично нікчемним *ab initio* (із самого початку). Абсолютно недійсними міжнародними договорами є ті, які суперечать імперативним нормам загального міжнародного права (*jus cogens*), наприклад, основним принципам міжнародного права.

На цій основі секретні протоколи до Пакту Молотова – Ріббентропа 1939 року, в яких мова йшла про розподіл сфер інтересів у Європі між СРСР і Німеччиною, були визнані З'їздом народних депутатів СРСР у 1989 року юридично нікчемними із моменту їх укладення.

Відносна недійсність міжнародного договору означає його заперечуваність однією зі сторін. Частіше за все відносна недійсність договору буває зумовлена помилкою, обманом, підкупом представника держави, порушенням повноважень або конституційних положень при його укладанні⁵⁹.

⁵⁷ Про ратифікацію Угоди (у формі обміну нотами) між Україною та Королівством Нідерланди про продовження до 1 серпня 2020 року строку дії Угоди між Україною та Королівством Нідерланди про Міжнародну місію захисту розслідування від 28 липня 2014 року : Закон України від 19 грудня 2019 року № 411-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2020. – № 22. – Ст. 151.

⁵⁸ Щодо набрання чинності міжнародним договором [Електронний ресурс]: Лист Міністерства закордонних справ України від 22 січня 2020 року № 72/14-612/1-146 // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0146321-20>.

⁵⁹ Анцелевич Г. О. Міжнародне публічне право : [підруч.] / Г. О. Анцелевич, О. О. Покрещук ; під ред. Г. О. Анцелевича. – К. : Алерта, 2005. – С. 111-112.

Технічні помилки у міжнародних договорах не вважаються підставою недійсності всього договору та може бути виправлена внесенням змін та поправок. Так, у Конвенції між Урядом України і Урядом Республіки Кіпр про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи від 8 листопада 2012 року⁶⁰ було виправлено технічну помилку у нормі щодо її припинення⁶¹.

Таким чином, найважливішою умовою дійсності міжнародного договору є наявність у ньому дійсної угоди держав, без якої він не може вважатися дійсним. Угода в договорі є результатом взаємних поступок держав, які домовляються, взаємним погодженням їхніх воель. Така дійсна угода може бути досягнута тільки за умови дотримання умов добровільності, взаємності і рівності. Примус, який застосований до держави, що домовляється, здійснення тиску на неї в цілому, на її органи або уповноважених, які ведуть переговори з укладання договору, призводять до викривлення істинної волі цієї держави і, отже, до відсутності дійсної угоди та її недійсності.

2.3. Процедура припинення, призупинення, зупинення дії міжнародних договорів

Міжнародні договори можуть укладатися як на чітко визначений, так і на невизначений строк. У практиці сучасних міжнародних відносин неодноразово траплялися випадки, коли держави в обґрунтування своїх позицій із того чи іншого питання посилалися на договори, що були укладені кількасот років тому. Під час розгляду в 1953 року Міжнародним Судом ООН спору між Францією та Великою Британією щодо приналежності деяких островів у Ла-Манші Франція цілком правомірно застосувала франко-англійський договір 1259 року. Тобто, договір, який на момент розгляду був чинним впродовж

⁶⁰ Конвенція між Урядом України і Урядом Республіки Кіпр про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи : Вчинена в м. Нікосія 8 листопада 2012 року // Офіційний вісник України. – 2013. – № 78. – Ст. 2920.

⁶¹ Щодо виправлення тексту міжнародного договору : Лист Міністерства закордонних справ України від 10 жовтня 2013 року № 72/14-612/1-3330 // Митна газета. – 2013. – № 21. – С. 7.

майже 700 років. Це свідчить про важливість і необхідність з'ясування підстав припинення міжнародних договорів чи зупинення їхньої дії. З припиненням міжнародний договір втрачає свою обов'язкову силу для його учасників. Він звільняє їх від усякого зобов'язання виконувати договір у подальшому і не впливає на права, обов'язки або юридичне положення учасників, що виникли внаслідок виконання договору до його припинення⁶².

Договір може бути припинено відповідно до положень самого договору, виходу з нього, денонсації, у зв'язку з укладенням наступного договору, неможливості його виконання, корінної зміни умов, розриву дипломатичних чи консульських відносин або виникнення нової імперативної норми міжнародного права і на інших підставах.

Припинення міжнародного договору означає, що він утратив юридичну силу і більш не породжує для його учасників правових наслідків. Припинення договору у будь-яких випадках, окрім випадків недійсності, не тягне анулювання наслідків дії договору. При недійсності договору, як зазначалося, визнаються недійсними й всі наслідки договору. Припинення договору, як правило, пов'язане з правомірними діями. Вони або впливають з самого договору, тобто його припинення було передбачене учасниками договору, або з норми загального міжнародного права, насамперед з Віденської конвенції 1969 року.

До неправомірних належить припинення (призупинення дії) міжнародного договору через порушення. Тобто сторона може припинити договір або зупинити його дію, якщо вважає, що друга сторона (інші сторони) спричинила його порушення.

Неправомірне порушення суперечить одному з основних принципів міжнародного права – принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань *pacta sunt servanda*. При цьому варто мати на увазі, що сутнісний (внутрішній) зміст принципу *pacta sunt servanda* містить у собі відмову саме від неправомірних способів припинення міжнародних договорів і водночас

⁶² Міжнародне право : [навч. посіб.] / [М. В. Буроменський, І. Б. Кудас, А. А. Маєвська та ін.] ; за ред. М. В. Буроменського. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 91.

допускає їх правомірне припинення. Тільки на основі такого змісту принципу *pacta sunt servanda* можна досягти додержання законності і забезпечити міжнародний правопорядок в умовах сучасних міжнародних відносин⁶³.

Так, порушення принципів тягне за собою припинення міжнародного співробітництва у кримінальних справах з державою-порушницею чи відмову у наданні правової допомоги⁶⁴.

Договір припиняється з настанням анулювальної умови, тобто передбаченої у самому договорі умови, настання якої тягне припинення правовідносин за договором і, таким чином, й самого договору. Анулювання міжнародного договору здійснюється узгодженням держав, які його уклали. Нерідко це відбувається при укладанні нового договору.

Денонсація – це припинення міжнародного договору на умовах, які передбачено у самому договорі. Як зазначає В. А. Ващенко, елементами юридичного змісту денонсації є, по-перше, те, що вона є результатом безпосереднього волевиявлення однієї чи декількох сторін договору, і, по-друге, те, що таке волевиявлення причинно обумовлюється: 1) попередньо заявленою згодою сторін договору про можливість припинення його дії в певний строк та у певному порядку; 2) попередньо прийнятим зобов'язанням не заперечувати проти таких дій з боку інших учасників⁶⁵.

Формула денонсації має, наприклад, такий зміст, як у пп. 1 і 2 ст. 68 Договору між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу і правові відносини з цивільних, сімейних, кримінальних справ, підписаному 7 липня 1993 року: «Цей Договір буде діяти протягом п'яти років з моменту набрання чинності. Договір буде залишатися набраним чинності на наступні п'ятирічні періоди, якщо одна з Сторін, що домовляються, не менш як за шість

⁶³ Ватрас В. А. Місце міжнародних договорів України в системі джерел сімейного права / В. А. Ватрас // Приватне право і підприємництво. – 2015. – Вип. 14. – С. 165.

⁶⁴ Маланюк А. Г. Спеціальні принципи надання правової допомоги у сфері кримінального судочинства / А. Г. Маланюк // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2003. – Вип. 38. – С. 512.

⁶⁵ Ващенко В. А. Денонсація міжнародних договорів в теорії та практиці сучасного міжнародного права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 / В. А. Ващенко ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – К., 2019. – С. 192.

місяців до закінчення чергового терміну не повідомить іншій Стороні, яка домовляється, про свій намір його денонсувати»⁶⁶.

Характерними ознаками денонсації є суворо визначений порядок, вчасне, встановлене договором попередження, термін, встановлений для заяви попередження, і вказівка, через який термін після зробленого попередження договір припинить свою дію. Денонсація може бути заперечена.

Анулюванням міжнародного договору є його припинення у порядку односторонньому. Одностороннє припинення договору суперечить принципу *pacta sunt servanda* і тому недопустиме. Проте, якщо інша сторона у договорі навмисне систематично порушує договір, не виконує свої обов'язки за договором, він може бути анульованим. Анулювання, якщо воно належним чином мотивоване й обґрунтоване, не є протиправним.

Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21 березня 1986 року⁶⁷ застосовується до договорів між однією або декількома державами і однією або декількома міжнародними організаціями і до договорів між міжнародними організаціями. Вона значною мірою повторює Віденську конвенцію 1969 року.

Іноді уже після підписання договору сторони виявляють розбіжності у поглядах, які унеможливають подальше виконання договору. В таких випадках часто використовується не припинення договору, а такий інститут міжнародного права як зупинення (призупинення) дії міжнародних договорів.

Призупинення дії міжнародного договору – це тимчасова перерва в дії договору на якийсь проміжок часу⁶⁸. Дія призупинених міжнародних договорів відновлюється автоматично (після усунення обставин, що спричинили їх

⁶⁶ Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 7 липня 1993 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 47. – Ст. 3170.

⁶⁷ Віденська конвенція про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21 березня 1986 року // Действующее международное право: [сборник документов]: В 3-х тт. / [под ред. Ю. М. Голосова, Э. С. Кривчиковой]. – М.: МНИМП, 1996. – Т. 1. – С. 372-408.

⁶⁸ Дмитрієв А. І. Міжнародне публічне право: [навч. посіб.] / А. І. Дмитрієв, В. І. Муравйов; відп. ред.: Ю. С. Шемшученко, Л. В. Губерський. – [стереотип. вид.]. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 344.

призупинення⁶⁹). Призупинення договору за певних умов може перейти в його припинення.

Наслідки призупинення дії міжнародних договорів регулюються або положеннями самого договору, або Віденської конвенції 1969 року. Відповідно до ст. 72 цієї Конвенції призупинення дії договору, якщо договором не передбачається інше або якщо учасники не погодилися про інше, має такі наслідки: звільняє учасників, у взаємовідносинах яких призупиняється дія договору, від зобов'язання виконувати договір впродовж періоду призупинення; не впливає в іншому на правові відносини між учасниками, встановлені міжнародним договором.

Отже, припинення дійсного міжнародного договору зворотної сили, не має. У цьому розумінні міжнародний договір як джерело міжнародного права зберігає своє юридичне значення і після його припинення.

Зупинення дії договору відрізняється від припинення тим, що воно передбачає лише тимчасову перерву у виконанні договору. Сам договір при цьому не втрачає юридичної сили. Зупинення дії міжнародного договору можливе лише відповідно до положень договору або в будь-який час за згодою усіх його учасників (ст. 57 Віденської конвенції 1969 року). Договір, що зупинений на деякий час, може бути як припинений, так і поновлений. При цьому поновлення може відбуватися автоматично, якщо, наприклад, усунені певні обставини, що перешкоджали його виконанню⁷⁰.

Ст. 72 Віденської конвенції 1969 року передбачає юридичні наслідки зупинення дії договору: по-перше, зупинений договір звільняє учасників від зобов'язання виконувати договір впродовж періоду зупинення, по-друге, не впливає на правові відносини між учасниками, що встановлені договором. У період зупинення учасники повинні утримуватися від дій, що перешкоджають поновленню дії договору.

⁶⁹ Талалаев А. Н. Международные договоры в современном мире : Вопросы права международных договоров в свете работы Венской конференции ООН, 1968-1969 гг. / А. Н. Талалаев. – М. : Международные отношения, 1973. – С. 168-169.

⁷⁰ Міжнародне право : [навч. посіб.] / [М. В. Буроменський, І. Б. Кудас, А. А. Маєвська та ін.] ; за ред. М. В. Буроменського. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 93.

Таким чином, проблеми процедура припинення, призупинення, зупинення дії міжнародних договорів мають здебільшого технічний характер, але вони також великою мірою пов'язані з політикою, йдеться про мирну зміну (peaceful change) ситуацій, що регулюються конвенціями, які можуть краще відповідати новим обставинам міжнародного суспільства.

Висновки до Розділу 2

1. Структура міжнародного договору чітко не регламентована, це установлювалось сферою звичаїв, хоча ця угода між державами чи іншими суб'єктами міжнародного права з питань, які мають для них загальний інтерес, і призвана регулювати їхні взаємовідносини шляхом утворення взаємних прав і обов'язків, укладена у більшості випадків в письмовій формі та має три частини – вступну (преамбула), основну та заключну. Є наразі певні мовні проблеми та способи їх вирішення, коли двосторонній договір укладається не двома, а трьома мовами. У разі виникнення розбіжностей у тлумаченні за основу може прийматися текст, викладений третьою мовою.

2. Проходження стадій укладення міжнародного договору – це не є обов'язкова умова укладення, але низка із них є необхідними. Міжнародний договір може укладатися в результаті безпосередніх переговорів – багатосторонніх, двосторонніх, шляхом контактів відомств закордонних справ або дипломатичних представників. Під час розроблення тексту, парафування, інших дій, представник повинен діяти в межах виданих повноважень. Окрім підписання, у низці випадків міжнародний договір підлягає ратифікації, після чого він набирає чинності. Нератифікація, відмова у ратифікації означає, що держава не пов'язана з положеннями цього міжнародного договору. У випадках, коли сторона міжнародного договору не згодна із частиною договору, яка не виключає загальної участі сторони у договорі, сторона має право виявити застереження. Дія міжнародних договорів включає в себе зворотну силу, територіальну сферу дії, дію у часі, інші питання.

Найважливішою умовою дійсності міжнародного договору є наявність у ньому дійсної угоди держав, без якої він не може вважатися дійсним.

3. У сучасній міжнародній теорії і практиці виділяють суб'єктивні та об'єктивні способи припинення міжнародних договорів. Об'єктивними є невольове припинення – припинення у зв'язку з закінченням терміну дії, припинення у зв'язку з виконанням сторонами його зобов'язань, припинення внаслідок виникнення нової імперативної норми загального міжнародного права (*jus cogens*), припинення в результаті збройного конфлікту, припинення у зв'язку з докорінною зміною обставин, неможливість виконання договору, припинення у зв'язку з настанням резолютивної умови. Суб'єктивними підставами є вольове припинення міжнародних договорів – денонсація, відміна, новація, анулювання. Суперечливість питання про відповідність цих способів припинення міжнародних договорів сучасному стану розвитку права свідчить про необхідність подальшого розгляду практики держав та ґрунтовного аналізу сучасних підстав припинення міжнародних договорів.

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ЯК ДЖЕРЕЛ ПРАВА В УКРАЇНІ

3.1. Порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів

У законодавстві України визначено принципи та правила дії міжнародних угод з її участю, чисельність яких щороку зростає. Значна їх частина стосується питань, що становлять процедури укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України як джерел права нашої держави.

Найперше варто зазначити, що Україна – одна із правонаступників СРСР, і до її правової системи входить все ще доволі великий масив міжнародно-правових актів, який включає договори СРСР, а саме ті з них, які ще нині чинні.

У цьому зв'язку актуальним все ще є положення Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, яким вказано на застосування у нашій державі норм міжнародного права, що визнані нею (розділ IV)⁷¹. Це означає й застосування норм міжнародних угод⁷².

Для прикладу візьмемо двосторонні міжнародні договори СРСР та інших держав про надання правової допомоги. Так, у 1957 році були підписані Договір між СРСР та КНДР про надання правової допомоги у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 16 грудня 1957 року⁷³ та Договір між СРСР та ПНР про правову допомогу і правові стосунки у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 28 грудня 1957 року⁷⁴.

⁷¹ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-ХІІ // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.

⁷² Терлецький Д. С. Конституційно-правове регулювання дії міжнародних договорів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / Д. С. Терлецький ; Одеська нац. юрид. академія. – Одеса, 2007. – С. 7.

⁷³ Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Кореїською Народно-Демократичною Республікою про надання правової допомоги у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 16 грудня 1957 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/408_650.

⁷⁴ Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Польською Народною Республікою про правову допомогу і правові стосунки у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 28 грудня 1957 року

Пізніше СРСР було підписано низку подібних договорів з іншими країнами, в основному «соціалістичного табору», проте були підписані двосторонні акти і з іншими країнами, наприклад, Конвенція між СРСР та Італійською Республікою про правову допомогу у цивільних справах від 25 січня 1979 року № 4210⁷⁵, Договір між СРСР та Грецькою Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах від 21 травня 1981 року⁷⁶ та інші.

Останнім з радянських договорів про правову допомогу був Договір між СРСР та МНР про взаємне надання правової допомоги у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 23 вересня 1988 року⁷⁷.

На сьогодні, відповідно до ст. 6 Закону України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 року № 1543-ХІІ⁷⁸ Україна підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України. Відповідно, з тими країнами, з якими СРСР підписав міжнародні договори, а Україна та відповідна країна не підписали новий договір, в нашій державі застосовуються норми міжнародного договору, підписаного між СРСР та відповідною країною. Проте якщо незалежна Україна підписала нові міжнародні договори, то застосовуються норми нового договору.

Наприклад, уже згаданий Договір між СРСР та ПНР від 28 грудня 1957 року не застосовується, оскільки Україною підписано новий договір з Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і

[Електронний ресурс] // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_011.

⁷⁵ Конвенція між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Італійською Республікою про правову допомогу у цивільних справах від 25 січня 1979 року № 4210 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/380_100.

⁷⁶ Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Грецькою Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах від 21 травня 1981 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/300_007.

⁷⁷ Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Монгольською Народною Республікою про взаємне надання правової допомоги у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 23 вересня 1988 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/496_017.

⁷⁸ Про правонаступництво України : Закон України від 12 вересня 1991 року № 1543-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 46. – Ст. 617.

кримінальних справах від 24 травня 1993 року⁷⁹. Крім того, між Мінюстом України та Міністерством юстиції Республіки Польща (далі – РП) 10 січня 2011 року підписана Угода на виконання п. 3 ст. 3 Договору між Україною і РП про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах⁸⁰, де обумовлюється статус органів, які зносяться між собою безпосередньо: з боку України – Головне управління юстиції Мінюсту України в Автономній Республіці Крим (далі – АРК), головні управління юстиції в областях, містах Києві і Севастополі, з боку РП – голови окружних судів РП.

Проте, наприклад, Договір між СРСР та Албанією про надання правової допомоги у цивільних, сімейно-шлюбних та кримінальних справах було підписано за часів СРСР 30 червня 1958 року⁸¹, а новий договір про правову допомогу між Україною та Албанією не підписано, тому на сьогодні між цими країнами при необхідності застосовуються норми Договору між СРСР та Албанією 1958 року.

Також варто зазначити, що до правової системи України входять, звичайно, не всі міжнародні договори СРСР, а лише ті з них, які ще нині чинні. Багато з них припинило свою дію з тих чи інших причин. Так, 28 листопада 1957 року був підписаний Договір між СРСР та Німецькою Демократичною Республікою (далі – НДР) про правову допомогу у цивільних, сімейних та кримінальних справах⁸². Проте НДР проіснувала до Возз'єднання Німеччини 3 жовтня 1990 року, і на сьогодні такої держави немає, тому цей договір не може бути джерелом права в Україні.

⁷⁹ Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24 травня 1993 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 47. – Ст. 3169.

⁸⁰ Угода між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Республіки Польща на виконання пункту 3 статті 3 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 10 січня 2011 року // Офіційний вісник України. – 2011. – № 10. – Ст. 484.

⁸¹ Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Народною Республікою Албанією про надання правової допомоги у цивільних, сімейно-шлюбних та кримінальних справах від 30 червня 1958 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/008_002.

⁸² Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Німецькою Демократичною Республікою про правову допомогу у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 28 листопада 1957 року // Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Германской Демократической Республикой о правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам. – М. : Изд. Верховного Совета СССР, 1958. – 5 с.

На сьогодні, відповідно до Конституції України (ст. 9), чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Законом України «Про міжнародні договори України» у ст. 9 встановлений перелік міжнародних договорів, що підлягають ратифікації. Це, зокрема, політичні (про дружбу, взаємну допомогу і співробітництво, нейтралітет), територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України, мирні; що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина; загальноекономічні (про економічне та науково-технічне співробітництво), з загальних фінансових питань, з питань надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України та інші.

Підготовка пропозицій по ратифікації здійснюється міністерством, іншим центральним органом виконавчої влади (далі – ЦОВВ), визначеним відповідальним за укладення міжнародного договору України. Міністерство, інший ЦОВВ готує пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору України і подає їх Міністерству закордонних справ України впродовж двох місяців з дня його підписання. Міністерство закордонних справ України подає зазначені пропозиції відповідно Президентові України або Кабінету Міністрів України. Президент України або Кабінет Міністрів України розглядають пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору України і приймають рішення про внесення на розгляд Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи проекту закону про ратифікацію міжнародного договору України. Верховна Рада України розглядає внесений Президентом України або Кабінетом Міністрів України проект закону про ратифікацію міжнародного договору України і приймає відповідне рішення.

Так, Договір між Україною та Республікою Казахстан про правову допомогу у кримінальних справах був вчинений 29 жовтня 2018 року в м. Астана⁸³. Проект Закону України «Про ратифікацію Договору між Україною та Республікою Казахстан про правову допомогу у кримінальних справах» був зареєстрований за № 0031 від 16 січня 2020 року⁸⁴. Цей проект був прийнятий як Закон України «Про ратифікацію Договору між Україною та Республікою Казахстан про правову допомогу у кримінальних справах» від 30 квітня 2020 року № 583-IX⁸⁵.

Деякі договори проходять більш складну стадію ратифікації, зокрема, подаються кілька раз на ратифікацію Верховною Радою України. Наприклад, Угода про співробітництво у сфері розвитку між Урядом України та Урядом Турецької Республіки, підписана в м. Стамбул 3 листопада 2018 року⁸⁶ два рази подавалася на ратифікацію – Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 року № 48-р⁸⁷ та Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2019 року № 1256-р⁸⁸, і була ратифікована Законом України від 14 січня 2020 року № 451-IX⁸⁹.

Також можлива ратифікація кількох міжнародних договорів одним законом. Наприклад, Законом України від 25 серпня 2020 року № 825-IX⁹⁰

⁸³ Договір між Україною та Республікою Казахстан про правову допомогу у кримінальних справах : Вчинений 29 жовтня 2018 року в м. Астана // Офіційний вісник України. – 2020. – № 43. – Ст. 1376.

⁸⁴ Про ратифікацію Договору між Україною та Республікою Казахстан про правову допомогу у кримінальних справах [Електронний ресурс] : Проект Закону України, зареєстрований за № 0031 від 16 січня 2020 року // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=0031&skl=10.

⁸⁵ Про ратифікацію Договору між Україною та Республікою Казахстан про правову допомогу у кримінальних справах : Закон України від 30 квітня 2020 року № 583-IX // Офіційний вісник України. – 2020. – № 43. – Ст. 1376.

⁸⁶ Угода про співробітництво у сфері розвитку між Урядом України та Урядом Турецької Республіки : Підписана в м. Стамбул 3 листопада 2018 року // Офіційний вісник України. – 2020. – № 12. – Ст. 461.

⁸⁷ Про подання на ратифікацію Верховною Радою України Угоди про співробітництво у сфері розвитку між Урядом України та Урядом Турецької Республіки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 року № 48-р // Урядовий кур'єр. – 2019. – № 30. – 14 лютого.

⁸⁸ Про подання на ратифікацію Верховною Радою України Угоди про співробітництво у сфері розвитку між Урядом України та Урядом Турецької Республіки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2019 року № 1256-р // Урядовий кур'єр. – 2020 – № 5. – 11 січня.

⁸⁹ Про ратифікацію Угоди про співробітництво у сфері розвитку між Урядом України та Урядом Турецької Республіки : Закон України від 14 січня 2020 року № 451-IX // Офіційний вісник України. – 2020. – № 12. – Ст. 461.

⁹⁰ Про ратифікацію Меморандуму про взаєморозуміння між Україною як Позичальником та Європейським Союзом як Кредитором і Кредитної угоди між Україною як Позичальником та Національним банком України як Агентом Позичальника та Європейським Союзом як Кредитором (щодо отримання

ратифіковано Меморандум про взаєморозуміння між Україною як Позичальником та Європейським Союзом як Кредитором⁹¹ і Кредитну угоду між Україною як Позичальником та Національним банком України як Агентом Позичальника та Європейським Союзом як Кредитором (щодо отримання Україною макрофінансової допомоги Європейського Союзу у сумі до 1 мільярда 200 мільйонів євро)⁹².

Міжнародні договори набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору відповідно до Закону «Про міжнародні договори України» в порядку та строки, передбачені договором або в інший узгоджений сторонами спосіб.

Слід також ураховувати, що для міжнародних договорів не характерно набрання чинності з моменту підписання. Після підписання договору зазвичай спливає досить довгий час, впродовж якого виконуються процедури, необхідні для того, щоб цей договір набрав чинності.

Таким чином, міжнародний договір, підписаний і ратифікований Україною, може ще не мати чинності. В міжнародному приватному праві часто є важливим не тільки факт участі України у міжнародному договорі, але й факт набрання ним чинності для іншої держави (наприклад, держави, до якої належить іноземний учасник відносин).

Порядок виконання та застосування міжнародних договорів визначено у Конституції України, у Законі України «Про міжнародні договори України», а також у інших законах. Зокрема, ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого

Україною макрофінансової допомоги Європейського Союзу у сумі до 1 мільярда 200 мільйонів євро) : Закон України від 25 серпня 2020 року № 825-IX // Офіційний вісник України. – 2020. – № 75. – Ст. 2374.

⁹¹ Меморандум про взаєморозуміння між Україною як Позичальником та Європейським Союзом як Кредитором [Електронний ресурс] : Учинений 23 липня 2020 року в м. Брюсселі // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-20.

⁹² Кредитна угода між Україною як Позичальником та Національним банком України як Агентом Позичальника та Європейським Союзом як Кредитором (щодо отримання Україною макрофінансової допомоги Європейського Союзу у сумі до 1 мільярда 200 мільйонів євро) [Електронний ресурс] : Учинена 23 липня 2020 року в м. Брюсселі // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-20.

2006 року № 3477-IV⁹³ передбачає застосування судами України при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Про застосування практики ЄСПЛ у законодавстві України як джерела права вказується також у ст. 8 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року⁹⁴, у ст. 10 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року (в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII)⁹⁵, у ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII)⁹⁶ та у багатьох інших актах.

Певні питання виконання міжнародних договорів визначено і у підзаконних актах. Так, порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги визначено у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги» від 19 серпня 2002 року № 1203⁹⁷, у наказах Мінюсту України «Про затвердження Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень» від 27 червня 2008 року № 1092/5/54⁹⁸ та «Про забезпечення виконання міжнародних договорів з питань надання правової

⁹³ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

⁹⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.

⁹⁵ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року (в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII) // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 48. – Ст. 436.

⁹⁶ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII) // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 48. – Ст. 436.

⁹⁷ Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1203 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 34. – Ст. 1599.

⁹⁸ Про затвердження Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень : Наказ Міністерства юстиції України, Державної судової адміністрації України від 27 червня 2008 року № 1092/5/54. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 липня 2008 року за № 573/15264 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 50. – Ст. 1646.

допомоги у цивільних справах» від 1 липня 2008 року № 1100/5⁹⁹, у Наказі Генеральної прокуратури України «Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва і правової допомоги у кримінальних справах» від 18 вересня 2015 року № 223¹⁰⁰ та у інших актах.

Суди України також використовують міжнародні договори України при здійсненні правосуддя, хоча і не стільки, як національне законодавство України. Як зазначає Є. О. Зверев, «вивчення та врахування судової практики як України, так і судів інших країн є необхідною умовою тлумачення міжнародних договорів. Як українські, так і міжнародні та іноземні суди звертаються у своїх рішеннях до практики судів з інших юрисдикцій, що часто допомагає їм не здійснювати тлумачення міжнародного договору повторно, а скористатися із результату роботи колег»¹⁰¹.

У постанові пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» від 19 грудня 2014 року № 13 вказано, що чинні міжнародні договори України застосовуються судами при здійсненні правосуддя, зокрема: при розгляді та вирішенні цивільних справ, якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, яке регулює відносини, що є предметом судового розгляду; при розгляді та вирішенні цивільних справ, якщо міжнародним договором України встановлено інші правила судочинства, ніж ті, що передбачені цивільним процесуальним законом України; при вирішенні цивільних справ, якщо міжнародним договором України регулюються

⁹⁹ Про забезпечення виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги у цивільних справах [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства юстиції України від 1 липня 2008 року № 1100/5 // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1100323-08>.

¹⁰⁰ Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва і правової допомоги у кримінальних справах [Електронний ресурс] : Наказ Генеральної прокуратури України від 18 вересня 2015 року № 223 // Офіційний Інтернет-портал Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=166800.

¹⁰¹ Зверев Є. О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами : європейський досвід та українська практика : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Є. О. Зверев ; Нац. ун-т «Кієво-Могилянська академія». – К., 2015. – С. 188.

відносини, у тому числі з іноземними державами чи іноземцями, що стали предметом судового розгляду та у інших випадках¹⁰².

Зокрема, у кримінальному провадженні суди України використовують міжнародні договори як джерела кримінального права у вирішенні питання звільнення від покарання (ухвала Дубровицького районного суду Рівненської області від 1 жовтня 2020 року у справі № 949/1082/20¹⁰³, ухвала Вінницького апеляційного суду від 23 вересня 2020 року у справі № 127/9670/18¹⁰⁴), у відмові у задоволенні клопотання про встановлення адміністративного нагляду (постанова Сокирянського районного суду Чернівецької області від 28 вересня 2020 року у справі № 722/1129/20¹⁰⁵), у вирішенні питання про забезпечення справедливого розгляду справи судом, який встановить обґрунтованість кримінального обвинувачення (Вирок Калинівського районного суду Вінницької області від 25 серпня 2020 року у справі № 132/4406/19¹⁰⁶), у вирішенні питання про обов'язковий критерій допустимості доказів, яким є спосіб їх одержання, що ґрунтується на дотриманні визначеного законом порядку (Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 листопада 2019 року у справі № 1-07/07¹⁰⁷), у вирішенні питання про перегляд судових рішень з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при

¹⁰² Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя [Електронний ресурс] : Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 року № 13 // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : Офіційний сайт. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/ППВССУвід%2019.12.2014%20р.%20№%2013.doc.

¹⁰³ Ухвала Дубровицького районного суду Рівненської області від 1 жовтня 2020 року у справі № 949/1082/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91953328>.

¹⁰⁴ Ухвала Вінницького апеляційного суду від 23 вересня 2020 року у справі № 127/9670/18 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91837527>.

¹⁰⁵ Постанова Сокирянського районного суду Чернівецької області від 28 вересня 2020 року у справі № 722/1129/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91863743>.

¹⁰⁶ Вирок Калинівського районного суду Вінницької області від 25 серпня 2020 року у справі № 132/4406/19 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91124920>.

¹⁰⁷ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 листопада 2019 року у справі № 1-07/07 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85869105>.

вирішенні справи судом (Постанова Верховного Суду України від 14 квітня 2014 року у справі № 5-7ксл14¹⁰⁸) та при вирішенні інших питань.

У адміністративному судочинстві суди України використовують міжнародні договори як джерела права у таких відносинах як визнання протиправною та скасування вимоги про сплату податкового боргу (рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 29 вересня 2020 року у справі № 160/6725/20¹⁰⁹, як у справі про визнання протиправною бездіяльності, зобов'язання вчинити дії (рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 11 вересня 2020 року у справі № 640/17262/19¹¹⁰), у справі про визнання протиправним та скасування наказу про звільнення, поновлення на посаді та стягнення середнього заробітку (постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 27 серпня 2020 року у справі № 120/3846/19-а¹¹¹), у справі про визнання протиправним та скасування рішення, визнання протиправними та скасування наказу (постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 4 серпня 2020 року у справі № 320/6916/19¹¹²) та інших.

Доволі часто звертаються суди до міжнародних договорів як джерел права у цивільних справах. Так, колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду у постанові від 27 грудня 2018 року у справі № 242/3456/17 посилалася на Конвенцію про права дитини від 20 листопада 1989 року (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 ГА ООН від 21

¹⁰⁸ Постанова Верховного Суду України від 14 квітня 2014 року у справі № 5-7ксл14 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39493122>.

¹⁰⁹ Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 29 вересня 2020 року у справі № 160/6725/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91842411>.

¹¹⁰ Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 11 вересня 2020 року у справі № 640/17262/19 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91479428>.

¹¹¹ Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 27 серпня 2020 року у справі № 120/3846/19-а : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91208726>.

¹¹² Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 4 серпня 2020 року у справі № 320/6916/19 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90803550>.

грудня 1995 року)¹¹³ щодо положення, що батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування¹¹⁴.

Подібні приклади можна привести щодо таких цивільних справ про позбавлення батьківських прав (рішення Попільнянського районного суду Житомирської області від 2 жовтня 2020 року у справі № 288/745/20¹¹⁵), про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів (заочне рішення Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 24 вересня 2020 року у справі № 210/890/20¹¹⁶), про визнання особи такою, що втратила право користування житловим приміщенням (заочне рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 30 вересня 2020 року у справі № 243/7847/20¹¹⁷), про визначення місця проживання дітей (постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 24 жовтня 2019 року у справі № 585/2392/18¹¹⁸, рішення Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 25 вересня 2020 року у справі № 154/704/20¹¹⁹) та у інших цивільних справах.

Рідше суди України звертаються до міжнародних договорів як джерел права при розгляді господарських справ, проте господарською практикою накопичено певний досвід у цій сфері. Зокрема, у справі № 914/519/18 щодо витребування земельної ділянки з чужого незаконного володіння, яку розглядав

¹¹³ Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року) // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – Ст. 205.

¹¹⁴ Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 27 грудня 2018 року у справі № 242/3456/17 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78979252>.

¹¹⁵ Рішення Попільнянського районного суду Житомирської області від 2 жовтня 2020 року у справі № 288/745/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91943615>.

¹¹⁶ Заочне рішення Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 24 вересня 2020 року у справі № 210/890/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91892481>.

¹¹⁷ Заочне рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 30 вересня 2020 року у справі № 243/7847/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91922072>.

¹¹⁸ Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 24 жовтня 2019 року у справі № 585/2392/18 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85295564>.

¹¹⁹ Рішення Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 25 вересня 2020 року у справі № 154/704/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/92006126>.

Господарський суд Львівської області 21 січня 2019 року, було відзначено норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, і практику ЄСПЛ, яким напрацьовані три критерії, що їх варто оцінювати з тим, щоб зробити висновок, чи відповідає певний захід втручання у право власності принципу правомірного і допустимого втручання, сумісного з гарантіями ст. 1 Першого протоколу Конвенції, а саме: втручання має бути законним, відповідати суспільним інтересам та бути пропорційним переслідуванню цілям¹²⁰. Також, розглядаючи господарські спори, на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод посилалися як на джерело права Львівський апеляційний господарський суд у постанові від 6 серпня 2018 року у справі № 907/762/16 про встановлення не тільки факту пропуску строку позовної давності, але й встановлення неповажності причин його пропуску¹²¹, Одеський апеляційний господарський суд у постанові від 10 липня 2018 року у справі № 916/1538/16¹²² про сумісність втручання в право особи на мирне володіння майном з гарантіями ст. 1 Першого протоколу Конвенції та у інших господарських справах.

Також нечасто суди України звертаються до міжнародних договорів як джерел права при розгляді справи про адміністративні правопорушення. Зокрема, на Конвенцію про захист прав і основоположних свобод та протоколи до неї посилаються Мелітопольський міськрайонний суд Запорізької області у постанові від 1 жовтня 2020 року у справі № 937/6049/20 про вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового

¹²⁰ Рішення Господарського суду Львівської області від 21 січня 2019 року у справі № 914/519/18: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79866856>.

¹²¹ Постанова Львівського апеляційного господарського суду від 6 серпня 2018 року у справі № 907/762/16: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75795542>.

¹²² Постанова Одеського апеляційного господарського суду від 10 липня 2018 року у справі № 916/1538/16: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75324829>.

перебування¹²³, Дніпровський апеляційний суд у постанові від 19 серпня 2020 року у справі № 203/1755/20 про поновлення строку на апеляційне оскарження постанови про адміністративне правопорушення¹²⁴.

Окремо варто вказати на застосування міжнародного договору як джерела права Ківерцівським районним судом Волинської області від 21 вересня 2020 року у справі № 158/2257/20, оскільки ним було подолано певні прогалини в праві України. Зокрема, 21 вересня 2020 року суддею Ківерцівського районного суду Волинської області Поліщук С. В. заявлено самовідвід у вищевказаній справі, оскільки до початку судового розгляду встановлено, що ОСОБА_1, яка адміністративне правопорушення, є рідним братом завідувача господарством Ківерцівського районного суду Волинської області ОСОБА_2. Проте Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року¹²⁵ не регулює права на відвід (самовідвід), порядку розгляду заяви про відвід (самовідвід), та визначення підсудності. Тому судом було застосовано норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на основі ст. 9 Конституції України та ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» і заяву про самовідвід судді було задоволено¹²⁶.

Під час виконання міжнародних договорів України як джерел права нашої держави неодноразово виникають певні проблеми, які вимагають їх розв'язання та тлумачення компетентними органами – МЗС України, Мінюстом України та іншими.

Наприклад, Конвенція про правову допомогу і правові відносини з цивільних, сімейних і кримінальних справ, була прийнята у Мінську 22 січня 1993 року десятьма країнами – Вірменією, Білорусією, Казахстаном, Киргизією,

¹²³ Постанова Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 1 жовтня 2020 року у справі № 937/6049/20: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91923562>.

¹²⁴ Постанова Дніпровського апеляційного суду від 19 серпня 2020 року у справі № 203/1755/20: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91063027>.

¹²⁵ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

¹²⁶ Постанова Ківерцівського районного суду Волинської області від 21 вересня 2020 року у справі № 158/2257/20: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91674320>.

Молдавією, Росією, Таджикистаном, Туркменією, Узбекистаном і Україною¹²⁷ (далі – Конвенція 1993 року). Того ж 22 січня 1993 року у Москві було підписано Протокол до цієї Конвенції¹²⁸. Цю Конвенцію було ратифіковано із застереженнями Законом України від 10 листопада 1994 року № 240/94-ВР¹²⁹, а Протокол – із застереженнями Законом України від 22 січня 1993 року¹³⁰.

7 жовтня 2002 року у м. Кишинів була підписана нова Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах¹³¹. Проте вона не ратифікована Україною. На це звертає увагу Мінюст України у листі від 21 січня 2006 року № 26-53/7¹³² та у роз'ясненні від 13 жовтня 2011 року¹³³, що Конвенція 1993 року та Протокол до неї продовжують застосовуватися у відносинах між державами-учасницями цих міжнародних договорів та державами, для яких не набрала чинності Конвенція 2002 року.

Проте тут виникають певні запитання щодо застосування Конвенції 1993 року щодо правовідносин із направлення запитів судами та іншими органами про правову допомогу з тимчасово окупованих територій України у державні органи України.

Для прикладу можна взяти прецедент, коли 22 жовтня 2014 року господарським судом Одеської області було отримано доручення за вх. № 2-4675/14 про вручення документів від 30 вересня 2014 року № А83-1729/2014,

¹²⁷ Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах : Підписана в м. Мінськ 22 січня 1993 року // Офіційний вісник України. – 2005. – № 44. – Ст. 2824.

¹²⁸ Протокол до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року : Підписаний у м. Москва (Російська Федерація) 28 березня 1997 року // Офіційний вісник України. – 2005. – № 47. – Ст. 2980.

¹²⁹ Про ратифікацію Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах : Закон України від 10 листопада 1994 року № 240/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 46. – Ст. 417.

¹³⁰ Про ратифікацію Протоколу до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року : Закон України від 3 березня 1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 26. – Ст. 162.

¹³¹ Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах : Підписана в м. Кишинів 7 жовтня 2002 року // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 2006. – № 5. – Кн. 1. – Ст. 1156.

¹³² Щодо застосування конвенцій про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах : Лист Міністерства юстиції України від 21 січня 2006 року № 26-53/7 // Хрестоматія нотаріуса. Т. 2 : Процедурні питання вчинення нотаріальних дій. – Х. : ФО-П Лисяк Л. С., 2008. – С. 466.

¹³³ Надання правової допомоги у майнових правовідносинах та спадкуванні відповідно до положень Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 13 жовтня 2011 року // Спадщина. Законодавство, міжнародні конвенції, судова практика, методичні рекомендації, роз'яснення : [практ. посіб.]. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – С. 30-34.

згідно якого господарський суд АРК просив господарський суд Одеської області, згідно з умовами Конвенції 1993 року, вручити АБ «Південний» ухвалу від 30 вересня 2014 року у справі № А83-1729/2014 та повернути підтвердження щодо її вручення господарському суду АРК. Проте, дослідивши зміст судового доручення, господарським судом Одеської області було зазначено, що суди України виконують доручення іноземних судів щодо надання правової допомоги. Разом з тим, господарський суд АРК відноситься до місцевих господарських судів України, тобто не є іноземним судом. При цьому, згідно зі ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII¹³⁴, тимчасово окупована територія України, зокрема сухопутна територія АРК та м. Севастополя, є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. З огляду на вищевикладене, доручення, надіслане господарським судом АРК, було повернуто без виконання, оскільки чинним законодавством України не передбачено надання правової допомоги між господарськими судами України¹³⁵.

Також варто зазначити, що, починаючи з 2015-2016 років, на сьогодні майже завершене питання про денонсацію Україною Угоди про створення СНД (або зупинення для нашої країни цього акту) та про припинення участі України в органах СНД¹³⁶. Зокрема, 19 травня 2018 року Президентом України було підписано Указ, яким введено у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) про остаточне припинення участі України у

¹³⁴ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 36. – Ст. 957.

¹³⁵ Лист Господарського суду Одеської області Господарському суду Автономної Республіки Крим від 24 жовтня 2014 року № А83-1729/2014/7124/14 [Електронний ресурс] // Господарський суд Одеської області : Веб-сайт. – Режим доступу : <http://od.arbitr.gov.ua/userfiles/6.rtf>.

¹³⁶ Про правовий статус України в Співдружності Незалежних Держав [Електронний ресурс] : Проект Постанови Верховної Ради України, зареєстрований за № 5377 від 9 листопада 2016 року // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60464.

статутних органах СНД¹³⁷. У 2019 році Україна до критично необхідного мінімуму мінімізувала свою участь у СНД та фактично завершила вихід. Проте триває наразі перевірка більше 200 угод, до яких долучилася Україна у період своєї участі в СНД, з метою їхньої денонсації.

У зв'язку із застарілістю і неактуальністю деяких угод, підписаних в межах СНД, Уряд України наразі продовжує системну роботу щодо їх перегляду та, за об'єктивних причин, припинення участі в них¹³⁸. Так, 2 вересня 2020 року Україна припинила свою участь в Угоді про співробітництво у галузі ветеринарії, у галузі санітарної охорони територій держав-учасниць СНД¹³⁹ та Угоді про створення Координаційної ради з карантину рослин держав-учасниць СНД¹⁴⁰. Проте до повного виходу України з цієї СНД акти, ратифіковані Верховною Радою України, у питаннях, врегульованих у них, застосовуються.

Іноді міжнародний договір вводить нові терміни, яких немає у законодавстві України. Наприклад, Фінансова угода «Європейські дороги України III (Проект «Розвиток транс'європейської транспортної мережі»)» між Україною та Європейським інвестиційним банком, підписана 22 листопада 2019 року у м. Лондон¹⁴¹, та ратифікована Законом України від 25 серпня 2020 року № 826-IX¹⁴², вводить термін «Акцептований транш», який означає Транш, здійснений на основі Пропозиції вибірки коштів, належним чином ухваленої

¹³⁷ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2018 року «Про припинення дії для України окремих міжнародних договорів, укладених у рамках Співдружності Незалежних Держав»: Указ Президента України від 19 травня 2018 року № 139/2018 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 46. – Ст. 1601.

¹³⁸ Уряд продовжує системну роботу щодо перегляду участі України в міжнародних угодах [Електронний ресурс] // Прес-служба Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. – 2020. – 2 вересня. – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=636c3623-3f06-43b4-9978-d802c593ed02&title=UriadProdovzhuSistemnuRobotuSchodoPeregliaduUchastiUkrainiVMizhnarodnikhUgodakh>.

¹³⁹ Соглашение о сотрудничестве в области санитарной охраны территорий государств - участников Содружества Независимых Государств: Принято в г. Минск 31 мая 2001 года // Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_853.

¹⁴⁰ Соглашение о создании Координационного совета по карантину растений государств – участников СНГ: Принято в г. Ашхабад 30 мая 2012 года // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 27.12.2012, 3/2886.

¹⁴¹ Фінансова угода «Європейські дороги України III (Проект «Розвиток транс'європейської транспортної мережі»)» між Україною та Європейським інвестиційним банком [Електронний ресурс]: Підписана 22 листопада 2019 року у м. Лондоні // Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/971_005-19.

¹⁴² Про ратифікацію Фінансової угоди «Європейські дороги України III (Проект «Розвиток транс'європейської транспортної мережі»)» між Україною та Європейським інвестиційним банком: Закон України від 25 серпня 2020 року № 826-IX // Офіційний вісник України. – 2020. – № 75. – Ст. 2375.

Позичальником відповідно до її умов в Кінцевий термін Акцепту вибірки чи до його завершення.

Інститут припинення міжнародних договорів в Україні можна розглядати як своєрідну міжнародно-правову гарантію, яка забезпечує сталість міжнародних договорів як джерел права в Україні у процесі зміни одних держав – суб'єктів міжнародного права, іншими державами.

У праві України під час вирішення питань припинення і зупинення дії міжнародних договорів використовується частина п'ята Віденської конвенції 1969 року (ст.ст. 54-64). З іншої сторони, у Віденській конвенції 1969 року відсутній диференційований підхід до різних видів договорів (двосторонні, багатосторонні, загальні, обмежені), у тому числі й до встановлення їх строкової (темпоральної) чинності.

Припинення дії міжнародного договору України Закон України «Про міжнародні договори України» визначає як втрату міжнародним договором своєї сили за умов, визначених самим міжнародним договором, або за вольовим рішенням сторін (денонсація, вихід з договору), а зупинення дії міжнародного договору України – як перерву дії міжнародного договору впродовж певного проміжку часу (ст. 2).

Згідно ст. 24 Закону України «Про міжнародні договори України» пропозиції щодо припинення або зупинення дії міжнародних договорів України вносяться МЗС України, іншими міністерствами та іншими ЦОВВ відповідно до порядку, встановленого ст. 4 цього Закону для внесення пропозицій щодо укладення міжнародного договору України. Крім того, згідно з п. 8 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про дипломатичну службу» від 7 червня 2018 року № 2449-VIII однією з функцій органів дипломатичної служби є внесення в установленому порядку на розгляд Президента України або Кабінету Міністрів України пропозицій щодо укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України¹⁴³.

¹⁴³ Про дипломатичну службу: Закон України від 7 червня 2018 року № 2449-VIII // Офіційний вісник України. – 2018. – № 50. – Ст. 1747.

Пропозиції про припинення або зупинення міжнародних договорів України подаються після проведення Міністерством юстиції України правової експертизи щодо відповідності проекту міжнародного договору Конституції та законам України.

Зупинення дії міжнародного договору України за умов, якщо договір не передбачає іншого чи за відсутності іншої домовленості з іншими його сторонами, звільняє Україну від зобов'язання виконувати його впродовж періоду зупинення дії договору з тими його сторонами, з якими зупинено дію договору, і не впливає стосовно іншого на встановлені договором правові відносини України з іншими його сторонами. У період зупинення дії міжнародного договору Україна утримується від дій, які могли б перешкодити поновленню дії договору.

Тобто, припинення дії міжнародного договору в Україні означає, що він втратив свою обов'язкову силу для України як його учасника і припинив породжувати права, обов'язки у відносинах між Україною та іншими сторонами договору. Припинення міжнародного договору для нашої держави означає, що він припинив породження зобов'язань щодо України у майбутньому, проте не впливає на права, обов'язки, юридичний статус (становище), які виникли під час виконання договору, тому всі ці відносини зберігаються після припинення міжнародного договору.

Отже, на сьогодні нашою державою укладено та ратифіковано значний масив міжнародних актів, які регулюють ті чи інші правові аспекти. До проблемних питань міжнародно-правового регулювання можна віднести те, що деякі міжнародні акти в Україні все ще офіційно не опубліковані.

3.2. Практика імплементації міжнародних договорів як джерел галузей права України

Розширення міжнародних зв'язків, як економічних, так і політичних, сприяє уніфікації систем законодавства. Інтегруючу роль відіграло утворення

«спільного ринку», різноманітних міжнародних організацій, які завдяки єдиному правовому регулюванню стимулюють наближення джерел права. В результаті цього хоч і збільшується круг джерел права, але співвідношення їх впливу все одно неоднакове.

Нині міжнародне право та іноземне законодавство набули значного впливу на формування розвитку права та законодавства в Україні. Пріоритетними серед міжнародних норм права України стають, перш за все, націлені на захист прав і свобод людини, а також на посилення євроінтеграції. Тому для прикладу проаналізуємо практику імплементації у право України Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами¹⁴⁴, адже розвиток європейської інтеграції, яка здійснюється в межах ЄС, призводить до поступового охоплення інтеграційними процесами у політичній, економічній, правовій та інших сферах України.

Угода про асоціацію з Європейським Союзом – це договір між ЄС та державою – не членом ЄС, що створює підстави та рамки для співпраці між договірними сторонами. Правову базу такої угоди було створено спочатку за ст. № 217 Договору про функціонування Європейського Союзу (Римського договору).

Пізніше, під час прийняття змін та доповнень у Римський договір, це питання регулювала ст. 238, а на сьогодні – ст. 310. Відповідно до цієї статті Договору про функціонування ЄС Спільнота може укладати з однією чи кількома третіми країнами чи міжнародними організаціями угоди, що запроваджують асоціацію, зокрема взаємні права та обов'язки, спільні дії та спеціальні процедури. До областей співпраці зазвичай належать розвиток політичних, правових, економічних (торгових), соціальних, культурних зв'язків

¹⁴⁴ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, вчинена у частині політичних положень (преамбула, стаття 1, розділи I, II, VII) 21 березня 2014 року в м. Брюсселі та у частині торговельно-економічних і галузевих положень (розділи III, IV, V, VI) 27 червня 2014 року в м. Брюсселі // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Т. 1. – Ст. 2125.

та зміцнення безпеки. Угоду про асоціацію мають ратифікувати всі країни – члени ЄС.

19 березня 2014 року Виконуючий обов'язки Президента України, Голова Верховної Ради України О. В. Турчинов підписав Розпорядження № 230/2014-рп «Про підписання політичних положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони»¹⁴⁵, яким доручив Прем'єр-міністрові України підписати від імені України Заключний акт Позачергового саміту України, з однієї сторони, та Європейського Союзу і його держав-членів, з іншої сторони, та політичні положення (Преамбула, Стаття 1, Розділи I, II, VII) Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

21 березня 2014 року в Брюсселі було підписано політичну частину Угоди про асоціацію (преамбула, ст. 1, розділи I, II, VII), а 27 червня 2014 року знову ж таки в Брюсселі – економічну, зокрема, у частині торговельно-економічних і галузевих положень (розділи III, IV, V, VI). Сам факт узгодження Сторонами такої різнопланової за змістом та кількістю взаємних домовленостей сукупності дій є свідченням того, що Україна та ЄС мають серйозний намір не тільки перевести співпрацю на якісно новий рівень, але й суттєво наблизити економічну систему України до економічної системи Євросоюзу на основі взаємної лібералізації, передусім руху товарів, капіталів та послуг, гармонізації підходів та принципів, на яких будуються галузеві політики та системи регулювання виробничо-комерційної діяльності¹⁴⁶.

16 вересня 2014 року Європейський парламент ратифікував Угоду про асоціацію між Україною і Європейським Союзом синхронно з Верховною

¹⁴⁵ Про підписання політичних положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Розпорядження Президента України від 19 березня 2014 року № 230/2014-рп // Офіційний вісник України. – 2014. – № 25. – Ст. 755.

¹⁴⁶ Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС : наслідки для бізнесу, населення та державного управління / [О. Бетлій, М. Риженков, К. Кравчук та ін.] ; під ред. І. Бураковського, В. Мовчан. – К. : Інститут економічних досліджень і політичних консультацій, 2014. – С. 13.

Радою України у вигляді телемосту за технологією Skype. За ратифікацію проголосувало 535 депутатів Європарламенту та 355 депутатів Парламенту України. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» № 1678-VII¹⁴⁷, який підписав Президент України Петро Порошенко. Відповідно до актів про ратифікацію Угоди про асоціацію вона набирає чинності в перший день другого місяця, що настає після дати здачі на зберігання до Генерального Секретаріату Ради Європейського Союзу останньої ратифікаційної грамоти або останнього документа про затвердження Угоди. При цьому Україна ратифікувала Угоду з такою заявою: «Зобов'язання України, які випливають із ст. 8 Угоди, щодо ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року будуть виконані після внесення відповідних змін до Конституції України».

Таким чином, з 1 листопада 2014 року вступило в силу тимчасове застосування Угоди про асоціацію. Це розділи договору про безпеку, юстицію, боротьбу проти шахрайства, гармонізацію стандартів, низка протоколів та ін. Тобто всі розділи окрім IV, який стосується Зони вільної торгівлі, яку відклали до 1 січня 2016 року. Однією з особливостей є те, що ЄС продовжив режим автономних преференцій України до 31 грудня 2015 року. Такі преференції дозволяють відмінити мита на українські товари в країнах ЄС, натомість для Євросоюзу зберігаються старі митні правила.

Україна приймає необхідні акти для імплементації Угоди про асоціацію в законодавство України. Так, ще 17 вересня 2014 року Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої

¹⁴⁷ Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.

сторони» № 847-р¹⁴⁸ було затверджено План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною.

Для формування досконалого механізму імплементації міжнародних договорів як джерел галузей права України також важливе значення має правильність визначення стадії інтеграції правової системи України з правовими системами країн ЄС.

Правова система України на сьогодні все ще перебуває на стадії остаточної адаптації до правової системи Ради Європи та на стадії попередньої адаптації до правової системи Євросоюзу. Для збереження позитивних тенденцій та усунення деформацій в правовій системі України, важливим кроком є на сучасному етапі є прийняття Концепції правової реформи, яка б визначила мету та основні напрямки імплементації міжнародних договорів ЄС як джерел галузей права України, формування основних частин правової системи України у відповідності до сучасних правових європейських стандартів. Концепція повинна містити вихідні положення щодо механізму імплементації міжнародних договорів ЄС як джерел галузей права України, щодо формування правового механізму взаємодії правових систем ЄС та України. Основи такої взаємодії мають також визначатися нормами Конституції України та низки спеціальних законів.

Так, ще 18 листопада 2014 року було прийнято Наказ Міністерства фінансів України № 1142 «Про затвердження Порядку заповнення та видачі митницею сертифіката з перевезення товару EUR.1 відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони»¹⁴⁹, яким затверджено Порядок заповнення та видачі митницею

¹⁴⁸ Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р // Офіційний вісник України. – 2014. – № 77. – Ст. 2197.

¹⁴⁹ Про затвердження Порядку заповнення та видачі митницею сертифіката з перевезення товару EUR.1 відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Наказ Міністерства фінансів України від 18 листопада 2014 року № 1142. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 грудня 2014 року за № 1557/26334 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 100. – Ст. 2966.

сертифіката з перевезення товару EUR.1 відповідно до Угоди про асоціацію між Україною.

24 лютого 2016 року Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 228-р було схвалено Всеохоплюючу стратегію імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Так, передбачено, що законодавство ЄС про заходи, які застосовуються щодо генетично модифікованих організмів (ГМО), імплементується у законодавство України відповідно до Регламенту Комісії (ЄС) № 641/2004 від 6 квітня 2004 року щодо детальних правил для імплементації Регламенту (ЄС) № 1829/2003 Європейського Парламенту та Ради щодо заяв на дозвіл нових генетично модифікованих харчових продуктів та кормів, нотифікації існуючих продуктів і випадкової або технічно неминучої присутності генетично модифікованого матеріалу, що виникає з позитивної оцінки ризику¹⁵⁰.

Постановою Кабінет Міністрів України від 31 травня 2017 року № 447 було затверджено Порядок проведення планування, моніторингу та оцінки результативності виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони. Порядком передбачено прийняття плану заходів з виконання Угоди – переліку завдань з виконання Угоди, сформованого на основі зобов'язань, передбачених Угодою, та/або визначений у межах рішень двосторонніх органів, утворених відповідно до Угоди. Відповідно до п. 5 Порядку план заходів у разі потреби підлягає

¹⁵⁰ Про схвалення Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 року № 228-р // Урядовий кур'єр. – 2016. – № 65. – 6 квітня.

оновленню, серед яких – зміни обсягу завдань, необхідних для імплементації акта права ЄС відповідно до зобов'язань у межах Угоди¹⁵¹.

З метою імплементації Угоди про асоціацію у галузі права України та для виконання Угоди про асоціацію, 15 листопада 2019 року було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України № 944 «Про врегулювання деяких питань фінансування витрат, пов'язаних із захистом прав та інтересів України під час розв'язання спорів відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони», якими затверджено порядки щодо виплати винагороди, покриття витрат з організаційних питань, виплат компенсації арбітрам (членам арбітражної групи), посередникам, помічникам, консультантам, іншим залученим особам (персоналу) на час їх участі у процедурах розв'язання спорів та в межах механізму посередництва відповідно до Угоди про асоціацію¹⁵².

Один з останніх прийнятих актів у практиці імплементації Угоди про асоціацію у джерела галузей права України – Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 року № 851, яка передбачає утворення Комісії з питань координації виконання Угоди про асоціацію, затвердження її складу та Положення про Комісію¹⁵³.

Варто зазначити, що з метою імплементації міжнародних договорів як джерел галузей права України, зокрема, з метою імплементації Угоди про асоціацію, наша держава приймає не тільки внутрішньонаціональні акти, але й

¹⁵¹ Питання проведення планування, моніторингу та оцінки результативності виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 року № 447 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 53. – Ст. 1605.

¹⁵² Про врегулювання деяких питань фінансування витрат, пов'язаних із захистом прав та інтересів України під час розв'язання спорів відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2019 року № 944 // Офіційний вісник України. – 2019. – № 94. – Ст. 3108.

¹⁵³ Про утворення Комісії з питань координації виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами - членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 року № 851 // Офіційний вісник України. – 2020. – № 78. – Ст. 2506.

укладає міжнародні договори, які потребують затвердження, а у певних випадках – ратифікації.

Так, 8 липня 2019 року було прийнято Рішення Ради асоціації між Україною та ЄС про внесення змін і доповнень до Додатка XXVII до Угоди про асоціацію¹⁵⁴. Це Рішення було спочатку було схвалено Постановою Кабінету Міністрів України від 15 травня 2019 року № 394¹⁵⁵, а потім затверджено Законом України від 6 червня 2019 року № 2739-VIII¹⁵⁶.

Певні міжнародні договори у цій сфері потребують ратифікації окремим законом України. Наприклад, 30 липня 2019 року було підписано Угоду у формі обміну листами між Україною та ЄС про внесення змін до торговельних преференцій щодо м'яса птиці та переробленого м'яса птиці, передбачених угодою про асоціацію¹⁵⁷. Цю Угоду було ратифіковано Законом України від 5 грудня 2019 року № 345-IX¹⁵⁸. Між Урядом України та органами ЄС також укладено Угоду про фінансування заходу «Підтримка ЄС для розвитку сільського господарства та малих фермерських господарств в Україні» від 28 січня 2020 року¹⁵⁹.

Інші міжнародні договори, які імплементуються у законодавство України, потребують укладення додаткових імплементативних актів – меморандумів,

¹⁵⁴ Рішення Ради асоціації між Україною та ЄС про внесення змін і доповнень до Додатка XXVII до Угоди про асоціацію між Європейським Союзом і Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з однієї сторони, та між Україною, з іншої сторони від 8 липня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2019. – № 52. – Ст. 1783.

¹⁵⁵ Про Рішення Ради асоціації між Україною та ЄС про внесення змін і доповнень до Додатка XXVII до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 травня 2019 року № 394 // Офіційний вісник України. – 2019. – № 46. – Ст. 1587.

¹⁵⁶ Про Рішення Ради асоціації між Україною та ЄС про внесення змін і доповнень до Додатка XXVII до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 6 червня 2019 року № 2739-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 27. – Ст. 112.

¹⁵⁷ Угода у формі обміну листами між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до торговельних преференцій щодо м'яса птиці та переробленого м'яса птиці, передбачених угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30 липня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2020. – № 13. – Ст. 537.

¹⁵⁸ Про ратифікацію Угоди у формі обміну листами між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до торговельних преференцій щодо м'яса птиці та переробленого м'яса птиці, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 5 грудня 2019 року № 345-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2020. – № 14. – Ст. 80.

¹⁵⁹ Угода між Урядом України та Європейською Комісією про фінансування заходу «Підтримка ЄС для розвитку сільського господарства та малих фермерських господарств в Україні» : Підписана 28 січня 2020 року // Офіційний вісник України. – 2020. – № 18. – Ст. 735.

протоколів, обміну нотами, комюніке тощо. Так, Постановою Кабінету Міністрів України 25 жовтня 2017 року № 1106 було затверджено план заходів з виконання Угоди про асоціацію. Зокрема, п. 67 передбачено укладення Україною імплементаційних протоколів з державами – членами ЄС щодо виконання Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб¹⁶⁰. Останні з таких протоколів укладено та підписано 26 серпня 2020 року з Румунією¹⁶¹ та 9 жовтня 2020 року – з Латвійською Республікою¹⁶².

У формі обміну нотами укладена Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про внесення змін до Угоди про співробітництво у сфері біологічної та хімічної безпеки і ядерного/радіологічного захисту в межах ініціативи Групи Семи «Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї і матеріалів масового знищення» від 4 грудня 2019 року¹⁶³; у формі меморандуму укладено Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Королівства Марокко від 21 жовтня 2019 року¹⁶⁴; у формі комюніке укладено Спільне комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Гренадою від 26 вересня 2019 року¹⁶⁵.

Деякі необхідні акти, передбачені Угодою про асоціацію, все ще не прийняті, або не внесені необхідні зміни та доповнення до уже чинних,

¹⁶⁰ Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 1106 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 24. – Ст. 852.

¹⁶¹ Про підписання Імплементаційного протоколу між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії до Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 року № 1056-р // Урядовий кур'єр. – 2020. – № 168. – 1 вересня.

¹⁶² Про підписання Імплементаційного протоколу між Кабінетом Міністрів України та Урядом Латвійської Республіки до Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 року № 1236-р // Урядовий кур'єр. – 2020. – № 204. – 21 жовтня.

¹⁶³ Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про внесення змін до Угоди (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво у сфері біологічної та хімічної безпеки і ядерного/радіологічного захисту в рамках ініціативи Групи Семи «Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї і матеріалів масового знищення» : Підписана 4 грудня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2020. – № 13. – Ст. 539.

¹⁶⁴ Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Королівства Марокко : Вчинено у м. Марракеш 21 жовтня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2019. – № 91. – Ст. 3025.

¹⁶⁵ Спільне комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Гренадою : Учинено в м. Нью-Йорк 26 вересня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2019. – № 87. – Ст. 2925.

зокрема, у сфері комерційного обліку природного газу, яку регулює Закон України «Про забезпечення комерційного обліку природного газу» від 16 червня 2011 року № 3533-VI¹⁶⁶. Проектом Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення комерційного обліку природного газу» (щодо виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом в енергетичній сфері)», зареєстрованим за № 2361 від 31 жовтня 2019 року, передбачено імплементацію вимоги щодо забезпечення контролю за використанням ресурсів природного газу¹⁶⁷.

Певні міжнародні договори, передбачені Угодою про асоціацію, прийняті, проте все ще чекають ратифікації. Так, не ратифіковане Рішення № 1/2019 Комітету Асоціації Україна – ЄС у торговельному складі від 25/03-2019 про створення списку арбітрів, передбаченого ст. 323(1) Угоди про асоціацію¹⁶⁸.

Отже, для подальшого підвищення ефективності правового механізму взаємодії Євросоюзу та України важливим є формування системи правових засобів та заходів, які б забезпечували інтеграційні процеси на кожній із стадій відповідними способами. Реалізація цих заходів сприятиме забезпеченню інтеграції правової системи України з європейськими міждержавними правовими системами.

Наостанку також можна зазначити, що при імплементації міжнародного договору варто визначитися, чи можна застосовувати цей міжнародний договір до відносин, які належить врегулювати? Чи є Україна учасницею цього міжнародного договору; чи є він чинним щодо конкретних учасників цих відносин? Також варто мати на увазі, що навіть міжнародний договір, в якому Україна не бере участі, може інколи застосовуватися українським судом для

¹⁶⁶ Про забезпечення комерційного обліку природного газу: Закон України від 16 червня 2011 року № 3533-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 52. – Ст. 2067.

¹⁶⁷ Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення комерційного обліку природного газу» (щодо виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом в енергетичній сфері) [Електронний ресурс]: Проект Закону України, зареєстрований за № 2361 від 31 жовтня 2019 року // Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67248.

¹⁶⁸ Рішення № 1/2019 Комітету Асоціації Україна – ЄС у торговельному складі від 25/03-2019 про створення списку арбітрів, передбаченого статтею 323(1) Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 25 березня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2019. – № 37. – Ст. 1332.

врегулювання відносин (як частина національного права іноземної держави-учасника договору), якщо до цього права відсилає вітчизняна колізійна норма або воно було обране самими учасниками¹⁶⁹.

Більшість норм міжнародних договорів застосовують до правовідносин внаслідок трансформації, тобто перетворення їх на норми внутрішньодержавного права. Способи здійснення трансформації передбачаються національним законодавством держав. Для України – це підписання, ратифікація, затвердження, прийняття, приєднання до договору. Надання згоди України на обов'язковість міжнародного договору для України може здійснюватися іншим шляхом, про який домовилися сторони.

При імплементації міжнародних договорів варто враховувати також застереження, зроблені різними державами-учасниками, оскільки вони можуть суттєво змінювати зміст договору. Так, ст. 11 Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року¹⁷⁰ передбачає можливість укладення договорів в усній формі, однак Україна зробила застереження відповідно до ст.ст. 12 та 96 Конвенції про незастосування усної форми договору в тих випадках, коли принаймні одна зі сторін має комерційне підприємство в Україні.

Отже, норми, що містяться у міжнародному договорі, зберігають автономне положення у праві України. Автономність також означає, що норми не можна самовільно, без згоди інших держав – учасниць цього міжнародного договору, змінювати. Крім того, тлумачення норм міжнародного договору має бути однакове для всіх учасників.

Висновки до Розділу 3

1. Відповідно до норм про правонаступництво України наша держава підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними УРСР

¹⁶⁹ Міжнародне приватне право : [навч. посіб.] / [В. А. Бігун, Є. М. Білоусов, В. М. Гайворонський та ін.] ; за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – С. 23-24.

¹⁷⁰ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів : Підписана в м. Відень 11 квітня 1980 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 15. – Ст. 1171.

до проголошення незалежності України. З тими країнами, з якими СРСР підписав договори про правову допомогу, а Україна та відповідна країна не підписали новий договір, в нашій державі застосовуються норми договору, підписаного між СРСР та відповідною країною. У випадку, якщо за час незалежності України було підписано нові договори про правову допомогу, то застосовуються норми нового договору. Проте міжнародний договір, підписаний і ратифікований Україною, може ще не мати чинності. В міжнародному приватному праві важливим не тільки факт участі України у міжнародному договорі, але й факт набрання ним чинності для іншої держави. Припинення дії міжнародного договору в Україні означає, що він втратив свою обов'язкову силу для України як його учасника і припинив породжувати права, обов'язки у відносинах між Україною та іншими сторонами договору. Припинення міжнародного договору для нашої держави означає, що він припинив породження зобов'язань щодо України у майбутньому, проте не впливає на права, обов'язки, юридичний статус (становище), які виникли під час виконання договору, тому всі ці відносини зберігаються після припинення міжнародного договору. До проблемних питань міжнародно-правового регулювання можна віднести те, що деякі міжнародні акти в Україні все ще офіційно не опубліковані.

2. Практика імплементації міжнародних договорів як галузей права відповідної держави на сьогодні показує, що у результаті розвитку міжнародного права, торгових і економічних зв'язків між країнами спостерігається тенденція до зближення систем законодавства різних країн. Пріоритетними серед міжнародних норм права України стають, перш за все, націлені на захист прав і свобод людини, а також на посилення євроінтеграції, насамперед – імплементація норм Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у законодавство України. Для досягнення можливості інтегруватися до внутрішнього ринку ЄС Україна має привести свою систему правового регулювання у відповідність до європейських вимог. Для формування досконалого механізму імплементації міжнародних договорів як

джерел галузей права України також важливе значення має правильність визначення стадії інтеграції правової системи України з правовими системами країн ЄС. З метою імплементації Угоди про асоціацію у галузі права України та для виконання Угоди про асоціацію Україною прийнято низку законів та підзаконних актів про врегулювання тих чи інших питань Угоди про асоціацію, зокрема, щодо врегулювання фінансування витрат, розв'язання спорів, утворення Комісії з питань координації виконання Угоди про асоціацію тощо. З метою імплементації міжнародних договорів як джерел галузей права України, зокрема, з метою імплементації Угоди про асоціацію, наша держава приймає не тільки внутрішньонаціональні акти, але й укладає міжнародні договори, які потребують затвердження, а у певних випадках – ратифікації. Досі не ратифіковане Рішення № 1/2019 Комітету Асоціації Україна – ЄС у торговельному складі від 25/03-2019 про створення списку арбітрів, передбаченого ст. 323(1) Угоди про асоціацію. Також у цьому контексті важливого значення набувають питання щодо укладення Україною міжнародних договорів з ВООЗ щодо запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та протиепідемічних заходів в нашій державі.

ВИСНОВКИ

У дослідженні висвітлено проблеми міжнародних договорів як джерел права в Україні, спираючись на останні розробки вчених в цій галузі, а також на міжнародну та національну нормативну базу. За результатами здійсненого дослідження сформульовано низку висновків, спрямованих на вирішення вказаних проблемних питань. Найбільш суттєві із них наступні:

1. Джерела права – це зовнішні форми, які визначають появу та подальшу дію права, вихідні від держави або визнані нею офіційно-документальні форми вираження, закріплення, встановлення норм права, які надають їм легітимного та загальнообов'язкового значення. Джерело права в матеріальному розумінні – це чинники, які обумовлюють виникнення, розвиток, зміст права (передусім система соціально-економічних відносин). Джерело права в ідеалістичному розумінні – це сукупність юридичних ідей, поглядів, теорій, під впливом яких утворюється і функціонує право. Джерело права в спеціально-юридичному розумінні – це і є власне форма права, тобто зовнішня форма вираження і існування норм права.

2. Зростаюча роль держав у міжнародному суспільстві у XVIII-XIX сторіччях, вплив позитивістських доктрин у ці часи були причиною того, що міжнародні договори почали виконувати дуже важливу роль серед джерел міжнародного права. Міжнародні договори мають певні переваги технічного порядку: їх можна обговорювати й укладати у досить короткий термін, на норми, які вони диктують, можна посилатися, без проблем доказування, міжнародні договори є ясними й точними.

3. Міжнародний договір – це добровільна угода між двома або більшою кількістю суб'єктів міжнародного права, відповідно до якої устанавлюються, змінюються чи припиняються їх взаємні права та зобов'язання. Таке визначення можна назвати оптимальним, оскільки воно враховує як статику (суб'єктів міжнародного права), так і динаміку (встановлення, зміну, припинення) міжнародних правовідносин. Міжнародні договори як джерела

права бувають актами міжнародних міжурядових організацій, іншими договорами, прийнятими в межах міжнародних організацій; окремо джерелами права є регіональні міжнародні договори; також міжнародні договори є правові та контрактні.

4. Структура міжнародного договору чітко не регламентована, це установлювалось сферою звичаїв, хоча ця угода між державами чи іншими суб'єктами міжнародного права з питань, які мають для них загальний інтерес, і призвана регулювати їхні взаємовідносини шляхом утворення взаємних прав і обов'язків, укладена у більшості випадків в письмовій формі та має три частини – вступну (преамбула), основну та заключну. Є наразі певні мовні проблеми та способи їх вирішення, коли двосторонній договір укладається не двома, а трьома мовами. У разі виникнення розбіжностей у тлумаченні за основу може прийматися текст, викладений третьою мовою.

5. Проходження стадій укладення міжнародного договору – це не є обов'язкова умова укладення, але низка із них є необхідними. Міжнародний договір може укладатися в результаті безпосередніх переговорів – багатосторонніх, двосторонніх, шляхом контактів відомств закордонних справ або дипломатичних представників. Під час розроблення тексту, парафування, інших дій, представник повинен діяти в межах виданих повноважень. Окрім підписання, у низці випадків міжнародний договір підлягає ратифікації, після чого він набирає чинності. Нератифікація, відмова у ратифікації означає, що держава не пов'язана з положеннями цього міжнародного договору. У випадках, коли сторона міжнародного договору не згодна із частиною договору, яка не виключає загальної участі сторони у договорі, сторона має право виявити застереження. Дія міжнародних договорів включає в себе зворотну силу, територіальну сферу дії, дію у часі, інші питання. Найважливішою умовою дійсності міжнародного договору є наявність у ньому дійсної угоди держав, без якої він не може вважатися дійсним.

6. У сучасній міжнародній теорії і практиці виділяють суб'єктивні та об'єктивні способи припинення міжнародних договорів. Об'єктивними є

невольове припинення – припинення у зв'язку з закінченням терміну дії, припинення у зв'язку з виконанням сторонами його зобов'язань, припинення внаслідок виникнення нової імперативної норми загального міжнародного права (*jus cogens*), припинення в результаті збройного конфлікту, припинення у зв'язку з докорінною зміною обставин, неможливість виконання договору, припинення у зв'язку з настанням резолютивної умови. Суб'єктивними підставами є вольове припинення міжнародних договорів – денонсація, відміна, новація, анулювання. Суперечливість питання про відповідність цих способів припинення міжнародних договорів сучасному стану розвитку права свідчить про необхідність подальшого розгляду практики держав та ґрунтовного аналізу сучасних підстав припинення міжнародних договорів.

7. Відповідно до норм про правонаступництво України наша держава підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними УРСР до проголошення незалежності України. З тими країнами, з якими СРСР підписав договори про правову допомогу, а Україна та відповідна країна не підписали новий договір, в нашій державі застосовуються норми договору, підписаного між СРСР та відповідною країною. У випадку, якщо за час незалежності України було підписано нові договори про правову допомогу, то застосовуються норми нового договору. Проте міжнародний договір, підписаний і ратифікований Україною, може ще не мати чинності. В міжнародному приватному праві важливим не тільки факт участі України у міжнародному договорі, але й факт набрання ним чинності для іншої держави. Припинення дії міжнародного договору в Україні означає, що він втратив свою обов'язкову силу для України як його учасника і припинив породжувати права, обов'язки у відносинах між Україною та іншими сторонами договору. Припинення міжнародного договору для нашої держави означає, що він припинив породження зобов'язань щодо України у майбутньому, проте не впливає на права, обов'язки, юридичний статус (становище), які виникли під час виконання договору, тому всі ці відносини зберігаються після припинення міжнародного договору. До проблемних питань міжнародно-правового

регулювання можна віднести те, що деякі міжнародні акти в Україні все ще офіційно не опубліковані.

8. Практика імплементації міжнародних договорів як галузей права відповідної держави на сьогодні показує, що у результаті розвитку міжнародного права, торгових і економічних зв'язків між країнами спостерігається тенденція до зближення систем законодавства різних країн. Пріоритетними серед міжнародних норм права України стають, перш за все, націлені на захист прав і свобод людини, а також на посилення євроінтеграції, насамперед – імплементація норм Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у законодавство України. Для досягнення можливості інтегруватися до внутрішнього ринку ЄС Україна має привести свою систему правового регулювання у відповідність до європейських вимог. З метою імплементації Угоди про асоціацію у галузі права України та для виконання Угоди про асоціацію Україною прийнято низку законів та підзаконних актів про врегулювання тих чи інших питань Угоди про асоціацію, зокрема, щодо врегулювання фінансування витрат, розв'язання спорів, утворення Комісії з питань координації виконання Угоди про асоціацію тощо. З метою імплементації міжнародних договорів як джерел галузей права України, зокрема, з метою імплементації Угоди про асоціацію, наша держава приймає не тільки внутрішньонаціональні акти, але й укладає міжнародні договори, які потребують затвердження, а у певних випадках – ратифікації. Досі не ратифіковане Рішення № 1/2019 Комітету Асоціації Україна – ЄС у торговельному складі від 25/03-2019 про створення списку арбітрів, передбаченого ст. 323(1) Угоди про асоціацію. Також у цьому контексті важливого значення набувають питання щодо укладення Україною міжнародних договорів з ВООЗ щодо запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та протиепідемічних заходів в нашій державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нормативно-правові акти та законопроекти

1. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 року // Международное право в документах : [учеб. пособ.] / [сост. Н. Т. Блатова, Г. М. Мелков]. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Профессиональное образование, 2003. – С. 138-187.
2. Віденська Конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 року // Інформаційно-довідковий бюлетень з консульських питань. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 43-68.
3. Віденська конвенція про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21 березня 1986 року // Действующее международное право : [сборник документов] : В 3-х тт. / [под ред. Ю. М. Голосова, Э. С. Кривчиковой]. – М. : МНИМП, 1996. – Т. 1. – С. 372-408.
4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1986. – № 17. – Ст. 343.
5. Декларація прав дитини [Електронний ресурс] : Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року // Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
6. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-ХІІ // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
7. Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Грецькою Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах від 21 травня 1981 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/300_007.

8. Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Кореїською Народно-Демократичною Республікою про надання правової допомоги у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 16 грудня 1957 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/408_650.

9. Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Монгольською Народною Республікою про взаємне надання правової допомоги у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 23 вересня 1988 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/496_017.

10. Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Народною Республікою Албанією про надання правової допомоги у цивільних, сімейно-шлюбних та кримінальних справах від 30 червня 1958 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/008_002.

11. Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Німецькою Демократичною Республікою про правову допомогу у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 28 листопада 1957 року // Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Германской Демократической Республикой о правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам. – М. : Изд. Верховного Совета СССР, 1958. – 5 с.

12. Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Польською Народною Республікою про правову допомогу і правові стосунки у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 28 грудня 1957 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_011.

13. Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 7 липня 1993 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 47. – Ст. 3170.

14. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24 травня 1993 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 47. – Ст. 3169.

15. Договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 9 січня 1995 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 47. – Ст. 3172.

16. Договір між Україною та Республікою Казахстан про правову допомогу у кримінальних справах : Вчинений 29 жовтня 2018 року в м. Астана // Офіційний вісник України. – 2020. – № 43. – Ст. 1376.

17. Договір про співробітництво між Службою безпеки України та Інститутом національної пам'яті Словацької Республіки : Вчинений у м. Київ 20 лютого 2020 року // Офіційний вісник України. – 2020. – № 20. – Ст. 784.

18. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 3. – С. 69-74.

19. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII) // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 48. – Ст. 436.

20. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

21. Конвенція між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Італійською Республікою про правову допомогу у цивільних справах від 25 січня 1979 року № 4210 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/380_100.

22. Конвенція між Урядом України і Урядом Республіки Кіпр про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи : Вчинена в м. Нікосія 8 листопада 2012 року // Офіційний вісник України. – 2013. – № 78. – Ст. 2920.

23. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів : Підписана в м. Відень 11 квітня 1980 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 15. – Ст. 1171.

24. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Прийнята в Римі 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 270.

25. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року) // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – Ст. 205.

26. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах : Підписана в м. Мінськ 22 січня 1993 року // Офіційний вісник України. – 2005. – № 44. – Ст. 2824.

27. Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах : Підписана в м. Кишинів 7 жовтня 2002 року // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 2006. – № 5. – Кн. 1. – Ст. 1156.

28. Конвенція про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй від 13 лютого 1946 року // Международное право в документах : [учеб. пособ.] / [сост. Н. Т. Блатова, Г. М. Мелков]. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Профессиональное образование, 2003. – С. 124-137.

29. Кредитна угода між Україною як Позичальником та Національним банком України як Агентом Позичальника та Європейським Союзом як Кредитором (щодо отримання Україною макрофінансової допомоги Європейського Союзу у сумі до 1 мільярда 200 мільйонів євро) [Електронний ресурс] : Учинена 23 липня 2020 року в м. Брюсселі // Верховна Рада України :

Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-20.

30. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.

31. Лист Господарського суду Одеської області Господарському суду Автономної Республіки Крим від 24 жовтня 2014 року № А83-1729/2014/7124/14 [Електронний ресурс] // Господарський суд Одеської області : Веб-сайт. – Режим доступу : <http://od.arbitr.gov.ua/userfiles/6.rtf>.

32. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Королівства Марокко : Вчинено у м. Марракеш 21 жовтня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2019. – № 91. – Ст. 3025.

33. Меморандум про взаєморозуміння між Україною як Позичальником та Європейським Союзом як Кредитором [Електронний ресурс] : Учинений 23 липня 2020 року в м. Брюсселі // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-20.

34. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 1. – С. 91-106.

35. Модельный закон о государственной защите потерпевших, свидетелей и других лиц, содействующих уголовному судопроизводству : Принят на десятом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление № 10-14 от 6 декабря 1997 года) // Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ. – 1998. – № 16. – С. 241-255.

36. Модельный закон об оружии : Принят на десятом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление № 10-11 от 6 декабря 1997 года) // Информационный

бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ. – 1998. – № 16. – С. 196-222.

37. Надання правової допомоги у майнових правовідносинах та спадкуванні відповідно до положень Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 13 жовтня 2011 року // Спадщина. Законодавство, міжнародні конвенції, судова практика, методичні рекомендації, роз'яснення : [практ. посіб.]. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – С. 30-34.

38. Питання проведення планування, моніторингу та оцінки результативності виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 року № 447 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 53. – Ст. 1605.

39. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 76. – Ст. 3067.

40. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

41. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 1106 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 24. – Ст. 852.

42. Про внесення змін до деяких законів України щодо найменування національних комісій, що здійснюють державне регулювання у сфері ринку цінних паперів та ринків фінансових послуг : Закон України від 5 червня 2014 року № 1323-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 34. – Ст. 1166.

43. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури : Закон України від 19 вересня 2019 року № 113-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 42. – Ст. 238.

44. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення комерційного обліку природного газу» (щодо виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом в енергетичній сфері) [Електронний ресурс] : Проект Закону України, зареєстрований за № 2361 від 31 жовтня 2019 року // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67248.

45. Про врегулювання деяких питань фінансування витрат, пов'язаних із захистом прав та інтересів України під час розв'язання спорів відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2019 року № 944 // Офіційний вісник України. – 2019. – № 94. – Ст. 3108.

46. Про дипломатичну службу : Закон України від 7 червня 2018 року № 2449-VIII // Офіційний вісник України. – 2018. – № 50. – Ст. 1747.

47. Про забезпечення виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги у цивільних справах [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства юстиції України від 1 липня 2008 року № 1100/5 // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1100323-08>.

48. Про забезпечення комерційного обліку природного газу : Закон України від 16 червня 2011 року № 3533-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 52. – Ст. 2067.

49. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 36. – Ст. 957.

50. Про затвердження Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень : Наказ Міністерства юстиції України, Державної судової адміністрації України від 27 червня 2008 року № 1092/5/54. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 липня 2008 року за № 573/15264 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 50. – Ст. 1646.

51. Про затвердження Порядку заповнення та видачі митницею сертифіката з перевезення товару EUR.1 відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Наказ Міністерства фінансів України від 18 листопада 2014 року № 1142. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 грудня 2014 року за № 1557/26334 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 100. – Ст. 2966.

52. Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1203 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 34. – Ст. 1599.

53. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р // Офіційний вісник України. – 2014. – № 77. – Ст. 2197.

54. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

55. Про національну інфраструктуру геопросторових даних : Закон України від 13 квітня 2020 року № 554-IX // Офіційний вісник України. – 2020. – № 38. – Ст. 1237.

56. Про нормативно-правові акти : Проект Закону України, зареєстрований за № 0922 від 12 грудня 2012 року // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45021.

57. Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва і правової допомоги у кримінальних справах [Електронний ресурс] : Наказ Генеральної прокуратури України від 18 вересня 2015 року № 223 // Офіційний Інтернет-портал Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=166800.

58. Про підписання Імплементативного протоколу між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії до Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 року № 1056-р // Урядовий кур'єр. – 2020. – № 168. – 1 вересня.

59. Про підписання Імплементативного протоколу між Кабінетом Міністрів України та Урядом Латвійської Республіки до Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 року № 1236-р // Урядовий кур'єр. – 2020. – № 204. – 21 жовтня.

60. Про підписання політичних положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Розпорядження Президента України від 19 березня 2014 року № 230/2014-рп // Офіційний вісник України. – 2014. – № 25. – Ст. 755.

61. Про подання на ратифікацію Верховною Радою України Угоди про співробітництво у сфері розвитку між Урядом України та Урядом Турецької Республіки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 року № 48-р // Урядовий кур'єр. – 2019. – № 30. – 14 лютого.

62. Про подання на ратифікацію Верховною Радою України Угоди про співробітництво у сфері розвитку між Урядом України та Урядом Турецької Республіки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2019 року № 1256-р // Урядовий кур'єр. – 2020 – № 5. – 11 січня.

63. Про правовий статус України в Співдружності Незалежних Держав [Електронний ресурс] : Проект Постанови Верховної Ради України, зареєстрований за № 5377 від 9 листопада 2016 року // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60464.

64. Про правонаступництво України : Закон України від 12 вересня 1991 року № 1543-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 46. – Ст. 617.

65. Про ратифікацію Договору між Україною та Республікою Казахстан про правову допомогу у кримінальних справах [Електронний ресурс] : Проект Закону України, зареєстрований за № 0031 від 16 січня 2020 року // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=0031&skl=10.

66. Про ратифікацію Договору між Україною та Республікою Казахстан про правову допомогу у кримінальних справах : Закон України від 30 квітня 2020 року № 583-ІХ // Офіційний вісник України. – 2020. – № 43. – Ст. 1376.

67. Про ратифікацію Конвенції про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах : Закон України від 17 грудня 2008 року № 677-VІ // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 15. – Ст. 193.

68. Про ратифікацію Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах : Закон України від 10 листопада 1994 року № 240/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 46. – Ст. 417.

69. Про ратифікацію Меморандуму про взаєморозуміння між Україною як Позичальником та Європейським Союзом як Кредитором і Кредитної угоди між Україною як Позичальником та Національним банком України як Агентом

Позичальника та Європейським Союзом як Кредитором (щодо отримання Україною макрофінансової допомоги Європейського Союзу у сумі до 1 мільярда 200 мільйонів євро) : Закон України від 25 серпня 2020 року № 825-IX // Офіційний вісник України. – 2020. – № 75. – Ст. 2374.

70. Про ратифікацію Протоколу до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року : Закон України від 3 березня 1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 26. – Ст. 162.

71. Про ратифікацію Угоди (у формі обміну нотами) між Україною та Королівством Нідерланди про продовження до 1 серпня 2020 року строку дії Угоди між Україною та Королівством Нідерланди про Міжнародну місію захисту розслідування від 28 липня 2014 року : Закон України від 19 грудня 2019 року № 411-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2020. – № 22. – Ст. 151.

72. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.

73. Про ратифікацію Угоди про співробітництво у сфері розвитку між Урядом України та Урядом Турецької Республіки : Закон України від 14 січня 2020 року № 451-IX // Офіційний вісник України. – 2020. – № 12. – Ст. 461.

74. Про ратифікацію Угоди у формі обміну листами між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до торговельних преференцій щодо м'яса птиці та переробленого м'яса птиці, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 5 грудня 2019 року № 345-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2020. – № 14. – Ст. 80.

75. Про ратифікацію Фінансової угоди «Європейські дороги України III (Проект «Розвиток транс'європейської транспортної мережі»)» між Україною та Європейським інвестиційним банком : Закон України від 25 серпня 2020 року № 826-IX // Офіційний вісник України. – 2020. – № 75. – Ст. 2375.

76. Про Рішення Ради асоціації між Україною та ЄС про внесення змін і доповнень до Додатка XXVII до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 травня 2019 року № 394 // Офіційний вісник України. – 2019. – № 46. – Ст. 1587.

77. Про Рішення Ради асоціації між Україною та ЄС про внесення змін і доповнень до Додатка XXVII до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 6 червня 2019 року № 2739-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 27. – Ст. 112.

78. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2018 року «Про припинення дії для України окремих міжнародних договорів, укладених у рамках Співдружності Незалежних Держав» : Указ Президента України від 19 травня 2018 року № 139/2018 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 46. – Ст. 1601.

79. Про схвалення Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 року № 228-р // Урядовий кур'єр. – 2016. – № 65. – 6 квітня.

80. Про утворення Комісії з питань координації виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом,

Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами - членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 року № 851 // Офіційний вісник України. – 2020. – № 78. – Ст. 2506.

81. Протокол до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року : Підписаний у м. Москва (Російська Федерація) 28 березня 1997 року // Офіційний вісник України. – 2005. – № 47. – Ст. 2980.

82. Рішення № 1/2019 Комітету Асоціації Україна – ЄС у торговельному складі від 25/03-2019 про створення списку арбітрів, передбаченого статтею 323(1) Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 25 березня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2019. – № 37. – Ст. 1332.

83. Рішення Ради асоціації між Україною та ЄС про внесення змін і доповнень до Додатка XXVII до Угоди про асоціацію між Європейським Союзом і Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з однієї сторони, та між Україною, з іншої сторони від 8 липня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2019. – № 52. – Ст. 1783.

84. Соглашение о создании Координационного совета по карантину растений государств – участников СНГ : Принято в г. Ашхабад 30 мая 2012 года // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 27.12.2012, 3/2886.

85. Соглашение о сотрудничестве в области санитарной охраны территорий государств - участников Содружества Независимых Государств : Принято в г. Минск 31 мая 2001 года // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_853.

86. Спільне комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Гренадою : Учинено в м. Нью-Йорк 26 вересня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2019. – № 87. – Ст. 2925.

87. Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про внесення змін до Угоди (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво у сфері біологічної та хімічної безпеки і ядерного/радіологічного захисту в рамках ініціативи Групи Семи «Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї і матеріалів масового знищення»: Підписана 4 грудня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2020. – № 13. – Ст. 539.

88. Угода (у формі обміну нотами) між Україною та Королівством Нідерланди про продовження до 1 серпня 2020 року строку дії Угоди між Україною та Королівством Нідерланди про Міжнародну місію захисту розслідування від 28 липня 2014 року: Вчинено 1 серпня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2020. – № 13. – Ст. 538. (Угода втратила чинність).

89. Угода між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Республіки Польща на виконання пункту 3 статті 3 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 10 січня 2011 року // Офіційний вісник України. – 2011. – № 10. – Ст. 484.

90. Угода між Урядом України та Європейською Комісією про фінансування заходу «Підтримка ЄС для розвитку сільського господарства та малих фермерських господарств в Україні»: Підписана 28 січня 2020 року // Офіційний вісник України. – 2020. – № 18. – Ст. 735.

91. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, вчинена у частині політичних положень (преамбула, стаття 1, розділи I, II, VII) 21 березня 2014 року в м. Брюсселі та у частині торговельно-економічних і галузевих положень (розділи III, IV, V, VI) 27 червня 2014 року в м. Брюсселі // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Т. 1. – Ст. 2125.

92. Угода про співробітництво у сфері розвитку між Урядом України та Урядом Турецької Республіки : Підписана в м. Стамбул 3 листопада 2018 року // Офіційний вісник України. – 2020. – № 12. – Ст. 461.

93. Угода у формі обміну листами між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до торговельних преференцій щодо м'яса птиці та переробленого м'яса птиці, передбачених угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30 липня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2020. – № 13. – Ст. 537.

94. Фінансова угода «Європейські дороги України III (Проект «Розвиток транс'європейської транспортної мережі»)» між Україною та Європейським інвестиційним банком [Електронний ресурс] : Підписана 22 листопада 2019 року у м. Лондоні // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/971_005-19.

95. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

96. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року (в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII) // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 48. – Ст. 436.

97. Щодо виправлення тексту міжнародного договору : Лист Міністерства закордонних справ України від 10 жовтня 2013 року № 72/14-612/1-3330 // Митна газета. – 2013. – № 21. – С. 7.

98. Щодо застосування конвенцій про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах : Лист Міністерства юстиції України від 21 січня 2006 року № 26-53/7 // Хрестоматія нотаріуса. Т. 2 : Процедурні питання вчинення нотаріальних дій. – Х. : ФО-П Лисяк Л. С., 2008. – С. 466.

99. Щодо набрання чинності міжнародним договором [Електронний ресурс] : Лист Міністерства закордонних справ України від 22 січня 2020 року

№ 72/14-612/1-146 // Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0146321-20>.

2. Монографії, статті, навчальні та практичні посібники

100. Антонович М. М. Міжнародне публічне право : [навч. посіб.] / М. М. Антонович. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2003. – 308 с.

101. Анцелевич Г. О. Міжнародне публічне право : [підруч.] / Г. О. Анцелевич, О. О. Покрещук ; під ред. Г. О. Анцелевича. – К. : Алерта, 2005. – 424 с.

102. Аречага Э. Х. де. Современное международное право / Э. Х. де Аречага. – М. : Прогресс, 1983. – 480 с.

103. Баскин Ю. Я. История международного права / Ю. Я. Баскин, Д. И. Фельдман. – М. : Международные отношения, 1990. – 205 с.

104. Ватрас В. А. Місце міжнародних договорів України в системі джерел сімейного права / В. А. Ватрас // Приватне право і підприємництво. – 2015. – Вип. 14. – С. 164-168.

105. Дахно І. І. Міжнародне економічне право : [навч. посіб.] / І. І. Дахно. – К. : ЦНЛ, 2006. – 272 с.

106. Дмитрієв А. І. Міжнародне публічне право : [навч. посіб.] / А. І. Дмитрієв, В. І. Муравйов ; відп. ред. : Ю. С. Шемшученко, Л. В. Губерський. – [стереотип. вид.]. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 640 с.

107. Дрішлюк А. І. Щодо актуальності дослідження системи джерел цивільного права України (огляд літератури та постановка проблеми) / А. І. Дрішлюк // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 65. – С. 361-367.

108. Дрішлюк А. І. Щодо подальшого розвитку доктрини джерел цивільного права України / А. І. Дрішлюк // Митна справа. – 2013. – № 2 (86). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 264-268.

109. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС : наслідки для бізнесу, населення та державного управління / [О. Бетлій, М. Риженков, К. Кравчук та ін.] ; під ред. І. Бураковського, В. Мовчан. – К. : Інститут економічних досліджень і політичних консультацій, 2014. – 139 с.

110. Зарума-Панських О. Мовний стиль, комунікативні завдання та прагматика текстів міжнародних договорів / О. Зарума-Панських // Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини. – 2005. – Вип. 15. – С. 421-427.

111. Зубенко Г. В. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Перший протокол до Конвенції та практика Європейського суду з прав людини як джерела виборчого права України / Г. В. Зубенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО». – 2020. – Вип. 29. – С. 107-112.

112. Качур В. О. До розуміння та визначення поняття «джерела права» / В. О. Качур // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2013. – Вип. 6-1. – Т. 1. – С. 36-39.

113. Ковальчук В. Б. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України : [моногр.] / В. Б. Ковальчук, І. О. Панчук ; Нац. ун-т «Острозька академія», Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. – 209 с.

114. Кодифікація приватного (цивільного) права України / [А. С. Довгерт, О. А. Підпригора, Д. В. Боброва та ін.] ; за ред. А. С. Довгерта. – К. : Український центр правничих студій, 2000. – 336 с

115. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть : [учеб.] / И. И. Лукашук. – М. : БЕК, 1996. – 371 с.

116. Маланюк А. Г. Спеціальні принципи надання правової допомоги у сфері кримінального судочинства / А. Г. Маланюк // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2003. – Вип. 38. – С. 510-518.

117. Матат А. В. Міжнародний договір : поняття та сучасні погляди / А. В. Матат // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : Матеріали третьої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 2-3 листопада 2012 р.) / [відп. за випуск М. І. Пашковський] ; НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 64-68.

118. Міжнародне право : [навч. посіб.] / [М. В. Буроменський, І. Б. Кудас, А. А. Маєвська та ін.] ; за ред. М. В. Буроменського. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 336 с.

119. Міжнародне приватне право : [навч. посіб.] / [В. А. Бігун, Є. М. Білоусов, В. М. Гайворонський та ін.] ; за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 368 с.

120. Новий тлумачний словник української мови : У 3-х тт. / [укладачі В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2017. – Т. 1. – 926 с.

121. Пархоменко Н. М. Система джерел права : ознаки, властивості та зміст / Н. М. Пархоменко // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 3. – С. 8-12.

122. Підпригора О. А. Римське приватне право : [підруч.] / О. А. Підпригора. – [3-є вид., перероб. та доп.]. – К. : Ін Юре, 2001. – 440 с.

123. Прилуцький Р. Б. Поняття джерел цивільного права України : потрібні нові підходи / Р. Б. Прилуцький // Право України. – 2008. – № 12. – С. 66-71.

124. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посіб.] / П. М. Рабінович. – [9-е вид., змін.]. – Львів : Край, 2007. – 192 с.

125. Раданович Н. М. Особливості дії міжнародних договорів на території держави / Н. М. Раданович // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2003. – Вип. 38. – С. 14-20.

126. Рим О. М. Система джерел трудового права Європейського Союзу / О. М. Рим // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. – 2020. – Т. 31 (70). – Ч. 1. – № 2. – С. 159-163.

127. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : [підруч.] / О. Ф. Скакун. – [4-е вид.]. – К. : Алерта, 2016. – 524 с.

128. Талалаев А. Н. Международные договоры в современном мире : Вопросы права международных договоров в свете работы Венской конференции ООН, 1968-1969 гг. / А. Н. Талалаев. – М. : Международные отношения, 1973. – 247 с.

129. Талалаев А. Н. Право международных договоров. Действие и применение договоров / А. Н. Талалаев. – М. : Наука, 1985. – 294 с.

130. Тит Ливий. История Рима от основания города : В 5-и кн. / Тит Ливий ; [пер. Г. Ч. Гусейнова ; коммент. Н. Е. Боданской]. – М. : Наука, 1989. – Кн. III. – 560 с.

131. Тускоз Ж. Міжнародне право : [підруч.] / Ж. Тускоз ; [пер. з франц. Л. Бадешко]. – К. : АртЕк, 1998. – 416 с.

132. Уряд продовжує системну роботу щодо перегляду участі України в міжнародних угодах [Електронний ресурс] // Прес-служба Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. – 2020. – 2 вересня. – Режим доступу : <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=636c3623-3f06-43b4-9978-d802c593ed02&title=UriadProdovzhuSistemnuRobotuSchodoPeregliaduUchastiUkrainiVMizhnarodnikhUgodakh>.

133. Черкес М. Ю. Міжнародне право : [підруч.] / М. Ю. Черкес. – К. : Знання, КОО, 2000. – 380 с.

134. Шаповал В. М. Конституція як форма (джерело) конституційного права України (питання теорії) / В. М. Шаповал // Право України. – 1999. – № 6. – С. 5-9.

3. Дисертації та автореферати

135. Ващенко В. А. Денонсація міжнародних договорів в теорії та практиці сучасного міжнародного права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 / В. А. Ващенко ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – К., 2019. – 223 с.

136. Зверев Є. О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами : європейський досвід та українська практика : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Є. О. Зверев ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – К., 2015. – 227 с.

137. Ільков В. В. Джерела права в адміністративному судочинстві України : дис. ... д-ра юрид. наук (д-ра права) : спец. 12.00.07 / В. В. Ільков ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпро, 2017. – 478 с.

138. Терлецький Д. С. Конституційно-правове регулювання дії міжнародних договорів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / Д. С. Терлецький ; Одеська нац. юрид. академія. – Одеса, 2007. – 20 с.

139. Хімчук Н. І. Джерела цивільного права України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Н. І. Хімчук ; Акад. праці і соц. відносин Федер. профспілок України. – К., 2011. – 202 с.

4. Слідчо-судова практика

140. Вирок Калинівського районного суду Вінницької області від 25 серпня 2020 року у справі № 132/4406/19 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91124920>.

141. Заочне рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 30 вересня 2020 року у справі № 243/7847/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91922072>.

142. Заочне рішення Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 24 вересня 2020 року у справі № 210/890/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91892481>.

143. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 листопада 2019 року у справі № 1-07/07 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85869105>.

144. Постанова Верховного Суду України від 14 квітня 2014 року у справі № 5-7кc14 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39493122>.

145. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 19 серпня 2020 року у справі № 203/1755/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91063027>.

146. Постанова Ківерцівського районного суду Волинської області від 21 вересня 2020 року у справі № 158/2257/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91674320>.

147. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 1 липня 2020 року у справі № 755/11989/18 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90306208>.

148. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 27 грудня 2018 року у справі № 242/3456/17 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78979252>.

149. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 24 жовтня 2019 року у справі № 585/2392/18 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85295564>.

150. Постанова Львівського апеляційного господарського суду від 6 серпня 2018 року у справі № 907/762/16 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75795542>.

151. Постанова Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 1 жовтня 2020 року у справі № 937/6049/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91923562>.

152. Постанова Одеського апеляційного господарського суду від 10 липня 2018 року у справі № 916/1538/16 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75324829>.

153. Постанова Сокирянського районного суду Чернівецької області від 28 вересня 2020 року у справі № 722/1129/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91863743>.

154. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 27 серпня 2020 року у справі № 120/3846/19-а : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91208726>.

155. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 4 серпня 2020 року у справі № 320/6916/19 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90803550>.

156. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя [Електронний ресурс]: Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 року № 13 // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ: Офіційний сайт. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/ППВССУвід%2019.12.2014%20р.%20№%2013.doc.

157. Рішення Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 25 вересня 2020 року у справі № 154/704/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/92006126>.

158. Рішення Господарського суду Львівської області від 21 січня 2019 року у справі № 914/519/18 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79866856>.

159. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 29 вересня 2020 року у справі № 160/6725/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91842411>.

160. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 11 вересня 2020 року у справі № 640/17262/19 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91479428>.

161. Рішення Печенізького районного суду Харківської області від 17 вересня 2020 року у справі № 633/181/19 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91760302>.

162. Рішення Попільнянського районного суду Житомирської області від 2 жовтня 2020 року у справі № 288/745/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91943615>.

163. Ухвала Вінницького апеляційного суду від 23 вересня 2020 року у справі № 127/9670/18 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91837527>.

164. Ухвала Дубровицького районного суду Рівненської області від 1 жовтня 2020 року у справі № 949/1082/20 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91953328>.